

HITBIZOMÁNYI JOGUNKRÓL

PÁLFFY JÁNOS GRÓF VÉGRENDELETE

IRTA

KRÁLIK LAJOS.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1909

BEVEZETÉS.

Ma-holnap 42 éve, hogy a magyar joggal foglalkozom. Ha végig gondolom ezt az időt, úgy látom, hogy engem is az vezérelt, a mi a legtöbb magyar jogász szeme előtt volt. Néztük, tanultuk a magyar jogot, a magyar életet és azt láttuk, hogy biz' az nagyon tökéletlen valami. A külföldre kell mennünk, a külföldi tudományt, törvényhozásokat kell tanulnunk, ha előbbre akarunk menni. Ázsiából ugyan hoztunk magunkkal egy nagyon értékes dolgot; a jó erkölcsöket. De Európában telepedtünk le, királyaink Szent Istvánon kezdve annak intézményeit fogadták el. Politikában, magánjogban egyaránt Európához kell símulnunk, azt kell tanulnunk. Az ősmagyar, nemzeti jogban találunk ugyan itt-ott egy magyar gondolatot, valamelyes magyar fejleményt. De intézményeket csak a külföldön látunk; *intézményszerűen* csak a külföldön fejlesztették a jogot. Csak azoktól tanulhatunk olyat, a mit aztán tovább fejleszthetünk.

Ilyenforma munkában telt el az életem. Nem is igen gondoltam már arra, hogy a jog terén valami olyan intézménynyel találkozzam, mely magyar embertől eredt, melyet érdemes tovább fejleszteni.

Ez idén egyszerre olyasmi történt, a mit életemben már nem reméltem.

A pozsonyi hagyatéki bíróság publikálta Pálffy János gróf végrendeletét.

A végrendeletében Pálffy János gróf többrendbeli hitbizományt alapított.

Ezeket a hitbizományokat a gróf öntudatosan, részben egészen új alapokra fektette. Eltért attól, a mi hitbizományi jogunkban 258 éve uralkodik. Oly alapokat keres az intézmény számára, a melyekre nyugodtabban lehet az ország leggazdagabb és legtekintélyesebb osztályának a jogát építeni.

Örült a lelkem, mikor ezt a végrendeletet olvastam. Nem azon, hogy egy gazdag főúr megint, plane öt új hitbizományt állít. Nekem nincs nagy szimpathiám a hitbizományi jog iránt, sőt a *mail* nem is tartom szerencsés institutionának. De örültem azon, hogy végre *magyar* ember talált új tételeket abban a jogban, mely józanúl még a külföldön sincs szabályozva. Tartózkodás nélküli élvezettel néztem, hogy akarja a gróf ezt a jogot fejlődésképpé átalakítani. És arra az eredményre jöttem, hogy Pálffy János grófban a hazai jogtudomány *ferjsiúl* nyert, a ki szereti *hazáját*, szereti *családját és a kinek egyúttal megadatott*, hogy értékes gondolatokkal mintegy *intézményszerűen* tovább fejleszti a jognak ezt a voltaképp szerencsétlen részét. Pálffy János gróf nem volt jogtudós. De ismerte az *élelet*, elevenen érezte azokat a kötelességeket, melyek a nagy vagyonú osztályra hárulnak.

Sikerül-e a reformja, azt a jövő fogja megmondani.

De én tisztelettel hajlok meg előtte, mert művét minden tekintetben nemes alkotásnak tartom.

Előbb mai hitbizományi jogunkkal foglalkozom. Csak akkor tudjuk Pálffy János alkotására a helyes mértéket alkalmazni, ha a régi, a mai állapotokat ismerjük.

I. MAI HITBIZOMÁNYI JOGUNKRÓL.

I. Hitbizományi jogunk története még nincs megírva és fájdalom, úgy látszik, közel jövőben nem is lesz megírva. Annyit tudunk, hogy biz' az semmiképpen sem «nemzeti» jog. Nem hoztuk Ázsiából. Sőt positivumot e jog fejlődéséről sem tudunk többet, mint azt, hogy az minden ízében *királyi jog*. Bizonyítják az 1687 és 1723-iki törvények és az 1862-iki királyi és 1869-iki miniszteri leiratok.

Ezek a jogforrások azonban az intézménynek inkább csak külső keretét adják. Annak belső élete, az egyes hitbizományok alapítása, kezelése, sőt megszűnése is zárva van a közönség előtt. A királyi kancellária, mely vagy 200 évig, az igazságügyi miniszterium, mely 40 éve kezeli ezeket a legfontosabb momentumokat, azoknak az eljárását a mult homálya, a hivatalos titok leple fedi. Még dr. Katona Mór is, művében, talán túlozva, szűkkeblűnek mondja a miniszteriumot. Az országos levéltárban levő documentumok jóformán hozzáférhetetlenek; talán kipakkolva sincsenek, ládákban szabad ég alatt rothadnak. Az egyes családok irattárai szintén.

Így tehát csak az általános történetből vehetünk adatokat és a pragmaticus kidolgozást az utókorra kell hagynunk. Tudományos irodalmunk tökéletlen. Dr. Katona Mór és dr. Lányi Bertalan újabbkori dolgozatai értékes munkák; de a kérdést inkább csak exegetikai alapon tárgyalják. Az intézmény filozófiájával, azzal, hogy nekünk való-e, de még csak azzal is, elég jól van-e magyar szempontból szervezve, nem foglalkoznak.

Így hát eddigi tudásunkkal megyünk neki a feladatnak. Elsőben a régi és a mai hitbizományi jogunkkal, majd Pálffy János gróf végrendeletével foglalkozunk.

II. A hitbizományi jogot a közfelfogás, sőt a legtöbb tudós szerint az 1687-iki törvény hozta be hozzánk. Akkor alakult át az ország választó királyságból örökös királysággá; akkor szüntették meg az arany bulla ellentállási clausuláját és ennek fejében, mintegy *jutalmul ezekért* hozta volna be a király a fideicommissumokat. Deák Ferencz is így adja elő.

Pedig nem egészen így van. A hitbizományt nem 1687-ben hozták be. Az mint királyi institutio teljes jogalapon fennállott már 1651 óta. Nem hozták be jutalmul az örökös királyságért, az ellentállási clausula eltörléseért, mert hisz már 1687 előtt, *törvény nélkül* a királyi jognál fogva, négy hitbizomány állott fenn a hazában.

A dolog a következőleg történt.

III. Ferdinánd idejében a Habsburgok már vagy 125 éve uralkodtak a magyar trónuson. Es kétségtelen, hogy ez az uralkodás nekik több gondot, mint örömet csinált. A Habsburgok t. i., más népeknek is voltak urai. Sőt mint német császárok Európában az első uralkodó háznak tartotta magát, a kinek sok dolga volt Európa minden államával és uralkodójával. A pápával, a franczia, spanyol királylyal, czárral, török szultánnal. Bizony, nem ért rá a magyarokkal behatóan foglalkozni. Hozzá ezek a magyarok csökönyös fejűek, büszkék, a nagy politikában járatlanok és önfejűek voltak. Vallásukban is eltértek az uralkodó háztól. Volt valami alkotmányuk, a multból átvett érzésük... Bizony kevés pontban találkozott az ő nézetük az uralkodóéival. Bizony kevés magyar államférfia, tábornoka volt a Habsburg-háznak uralkodásának első másfél századában! Több háború, akasztófa szerepel ebben, mint a hogy azt a király felsége megkívánhatta volna.

Ezeket a viszonyokat III. Ferdinánd elevenen érezte. Láttá, hogy nincs elég hű embere a magyarok között. Itt-ott akadt ugyan egy-kettő. De nem volt a királynak semmi *intézménye*, mely neki állandóan nevelt volna ily embereket. Ha tud magának ilyet állítani, könnyebben, dicsőségteljesebben, mindenesetre kényelmesebben uralkodhatik.

Mert a magyar főúr abban az időben hatalmas úr volt. Tudott adni a királynak katonaságot; állított és fenntartott banderiumokat; ellátta a végvárat emberrel, élelemmel; nagy hivatalokat töltött be; volt nádor, kancellár, országbíró; mint főispán tudott megyéket, egész országrészeket vezetni. Mindenképpen, pénzben is, segíyezhetette a királyt háborúban és békében. Így a Pálffy grófok 1726-ban 50,000 frtot adtak a török háborúra; gr. Károlyi Sándor 50,000 frtot II. Rákóczy Ferencz leverésére!

A Habsburg-háznak ennél fogva nagy érdeke volt a magyar főurakat *állandóan* magához fűzni. Csak valami intézményt kellett a királynak létesíteni, mely a főurak nyilvánvaló érdekévé tegye, hogy a királyi házat állandóan híven szolgálják.

Az akkori jog semmi akadályt sem gördített ily intézmény elé. Akkoriban nőtt fel Európában a feudális jog utolsó terméke, a hitbizományi institutio, mely a főúrnak a királyi ház szolgálatáért biztosabb fennállást, nagyobb dicsőséget adott. A királyi jóváhagyás t. i. *elidegeníthetlenséget és oly jogutódlást* adott a családnak, hogy a család vagyonát és hatalmát a családnak mindig csak *egy tagja* élvezhesse. Nem a splendor familiæ fenntartása volt az intézmény alapgondolata, azt csak a phraseologusok mondják; hanem az, hogy a család vagyonát és hatalmát a családból mindig csak *egy tag* élvezze. Ez az egy tag aztán vagyonos, hatalmas úr lesz, a kit a király céljaira sikeresen használhat.

III. A hitbizományi intézményt Magyarországon könnyen lehetett életbe léptetni. Mert az voltakép teljes joggal már élt az akkori magyar jogban, az *ösiségben*. I. Lajosnak 1351-iki törvénye óta ez volt a domináló jog. Senki sem adhatta el, csak végszükség esetében – ösi birtokát. Az idők folyamában kifejlesztették belőle a tételt, hogy a primus acquisiteur oly jogutódlást állapíthat meg az *első* adquisitójában, a minőt akar. Csak a fiágra, ebben megint senioratusra, primogeniturára szoríthatta, *a mint akarta*. És a magyar nemesek éltek is ezen jogukkal.

A királynak csak azt kellett kimondani, hogy ő *egyalialában* nem engedi meg a vagyon eladását és hogy elvárja, hogy a főúr és ivadéka állandóan hű szolgálja legyen a királyi háznak. Ez utóbbit különben ki se kellett mondani, mert magától értetődőnek vették. Vagy ha ki nem mondták, elérték azt azzal, hogy a király valami állandó terhet rovott a földesúrra, például valamelyes végvárnak, vagy végváraknak fenntartását katonával, élelemmel.

A király tehát nem tett semmi változtatást a hazai jogon, midőn a primus acquisiteur jogát *hitbizományra* emelte. Célját pedig elérte, mert a hitbizomány engedélyezésével tudott magának egy dínasztikus hű aristocratiát teremteni.

Úgy állt a dolog, hogy a hitbizománynyal a király mintegy *üzletet* köt a főúrral. A király adja a hitbizományt, a főúr meg adja szolgálatait; mindig hű embere lesz a királynak.

Ezen meggondolások alapján III. Ferdinánd elhatározta, hogy Magyarországon, a hitbizományok behozatalával egy dínasztikus pártot fog alakítani, szervezni. És ennek végrehajtásában behozta a hitbizományi jogot.

Pálffy Pál grófnak 1651-ben egyszerre két hitbizományt ad; a senioratusit a pozsonyi grófsággal és egy elsőszülöttségét.

IV. A magyar urak között a Pálffy-család akkoriban az első volt. Pálffy Pál gróf egész életében vagyonával, személyes szolgálataival rendíthetlen híve volt a Habsburg-háznak. A király kitüntette mindennel, a mi csak rendelkezésére állott. Donatiók, adók. Pálffy Pál meg katonailag és administrative dolgozott. Volt az ország nádora, Magyarország katonai főparancsnoka. Bizonyosan bizalmas embere is volt a királynak.

A király 1651 márczius 22-én Pálffy Pál grófnak egy, még az akkori időben is szokatlan díszes adománylevelet ad. Tudatja ebben, hogy ő követni akarja Majorum nostrorum laudabile institutum, hogy az országnak kiváló, heroicus embereit megjutalmazza. Lapokon át magasztalja a Pálffyak családját. Most újra nekik adja, még pedig mint *hitbizományt*, a pozsonyi várat sok faluval, melyet még Rudolf király adott volt gr. Pálffy Miklósnak. Helybenhagyja, hogy a várat in ordine senioris a Pálffy-család bizonyos tagjai örökre bírják. Elzálogosítani, eladni a várat nem szabad.

Ugyanakkor Pálffy Pál grófnak még egy elsőszülöttségi *hitbizományt* ad.

Ez az első magyar hitbizomány. Minden törvény nélkül, királyi felségjogából hozta a király. A hitbizományi jog receptiója a Pálffyak grófi családjához és Pozsony várához van fűzve.

A király hű embereket akart magának csinálni. E végből mintegy üzletet köt Pálffy Pállal. Ad neki vagyont, nagy hatalmat, mely örökre a családban *egy* családtag kezén maradjon, melyet elzálogosítani, eladni nem szabad. Ráróvja egy nagy vár gondját és költségét. Ad neki fényes rangot, mely őt a királyi házzal állandó összeköttetésbe hozza. A splendor familiæ-val a király nem törődik. A főúr viszont a nagy vagyont, a hatalmat, a királyi ház érdekében fogja használni.

Gr. Pálffy Pál eme két hitbizományát, noha az merőben egészen új, a magyar jogban ismeretlen institúció volt, tisztelettel fogadta a nemzet. Semmi felszólalás vagy ellentmondás nem követte, mint a későbbiek, a melyek ellen egyes családok országszerte tiltakozásokat adtak be. Pálffy gróf elfoglalta a pozsonyi várat az új czímen is. Az ország meg teljesen érvényesnek ismerte el a királyi resolutio által életbe lépett hitbizományokat, melyek ma is fennállanak.

V. Ezen két első hitbizomány után a király (1657 óta) I. Lipót 1668-ban Harrach Károly grófnak, (Pálffy Miklós-nak a neje Harrach grófi leány volt) és 1681-ben Königsegg Lipót Vilmos grófnak adott hitbizományokat. Megint felség jogánál fogva, minden törvény nélkül. Azok is hű emberei lehettek a királynak. Hogy külföldi emberek voltak, figyelembe se jött.

És ez a két hitbizomány is tisztelettel fogadtatott. Érvényben áll ma is, 230 év múlva, éppúgy, mint a két Pálffy hitbizomány, a mely szintén törvény nélkül, a felség jogán lett megerősítve.

I. Lipót király folytatta őseinek, különösen apjának politikáját, sőt a hitbizományok tekintetében tovább ment. A magyarok t. i. nem igen folyamodtak hitbizományért, a mit meg lehet érteni, ha az akkori jogra, Eperjesre és sok más bajra gondolunk. De a király nem tett le a hitbizományokról. *Törvénybe foglalta.* Nyilván popularisáló tendenciával megalkotta az 1687: IX. törvenyczikkelyt, az *első magyar törvényt*, a melyben elrendeli, hogy ha a primus acquisiteur végrendeletileg állít hitbizományt és azt ő jóváhagyja, a hitbizományi javak az acquisitionalis tőke erejéig sem zálogba nem adhatók, sem el nem idegeníthetők.

Ez új törvény alapján a király 1687—1723-ig összesen három, ma még fennálló hitbizományt hagyott helyben; köztük Esterházy Pál herczegét 1693-ban.

Az 1687-iki törvény nem hódította meg a magyar vagyonos urakat.

Ennélfogva III. Károly ismét a popularisatióhoz fordult. Meghozta az 1723: L. törvénczikket és ebben mindenképpen megkönnyítette a hitbizomány alapítását. Kijelenti, hogy nemcsak főurnak, hanem köznemesnek is ad királyi jóváhagyást; megengedi, hogy hitbizományt nemcsak végrendeletben, hanem más hiteles fassióban is lehet alapítani.

Azonban ez az újabb törvény sem buzdította a magyarokat a hitbizományra. II. József, a kalapos király, 10 évi uralkodása alatt csak egyet, azt is külföldi indigenának, gr. Migazzy Kristófnak adott. 1723—1867-ig, tehát 144 év alatt összesen 22 hitbizományt hagytak helyben. Ugyanezen idő alatt, 144 év!, csak egy köznemes, Festetics Kristóf kapott hitbizományt, a kinek utódai grófi rangra emeltettek. 1651—1867, 216 év alatt 29, ma még fennálló hitbizomány alakult, a mi nem sok, ha azt a tenger dolgot vesszük, a mit a magyar királynak a régi jogban el kellett végezni.

VI. Nézzük már most, hogy a magyar *nép* miképpen viselte magát ezzel az új királyi institutióval, a hitbizománynyal szemben? Természetes, hogy «magyar nép» alatt csak a vagyonos nemességet értjük, mert a polgár, a parasztok milliói akkoriban figyelembe se jöttek.

Valami sok adatunk a vagyonos nemesekről nincsen. De a jogászai tudomány nyilatkozott róla és a magyar életben kiváló statusférfiak, bár csak szónokilag, de megglehős alapossággal szintén nyilatkoztak róla.

Jogi íróinkból különben csak az egy Kövy Alex. az, a ki 1800-ban megjelent tankönyvében a hitbizományi intézmény ismertetését egy pár bírálatos szóval bevezeti. Tanítja, hogy a hitbizományhoz királyi jóváhagyás kell. De, hogy ezáltal «quid operetur, si a politica ratione disceseris, *mihi non satis constat*, nisi fors solemnitate necesse-

sariam dixeris». «Hogy ezáltal a királyi jóváhagyás által mi történik, az nem elég világos előttem, ha csak talán nem a szükséges ünnepélyességet gondolod.» Kövy t. i. *magyar* jogász volt a legjavából; büszke, öntudatos. Nem érti, hogy mire való a királyi jóváhagyás! Hisz a primus acquirer minden királyi jóváhagyás nélkül is olyan rendet tehetett a jószágával, a milyen neki tetszett. Nem világos előtte ennél fogva, mire való a hitbizomány. Ha csak nem a nagy ünnepélyesség!

Kelemen Institutiones juris Hungarici-ben 1818-ban már eloquensebben beszél a hitbizományról. Kelemen általában szereti a nagy szót, az idézést, a külföldi schlagwortokkal való pompázást. És ehhez képest valónak hirdeti és tanítja az 1687: IX. t.-cikk indokolását, hogy azt «ad evertendam ruinam familiarum» hozták be. Tanítja az általa idézett Schilterus, Leyser, Springsfeld és Sprenger, német írók alapján: Viderant avi proavique nostri alibi illustres familias in suo splendore ac magnificentia constanter persistere, nostras ex adverso ... evanescere.»

A többi tudósunk, a klasszikus *Frank* is, egyszerűen közlik a hitbizományi szabályokat. Nem magasztalnak sem splendor familiæ-t, sem más valamit rajta. Úgy a hogy exegetice tárgyalják.

VII. A «nemzet», értvén alatta az országgyűlésen megjelent követeket, ellene nyilatkozott az intézménynek.

Az 1790-iki országgyűlésen a LXVII. t.-cikk által küldött országos küldöttség többsége azt javasolta, «hogy a hitbizományok kiváltságos minősége eltöröltesse és hogy a hitbizományi javak az ősi javak kategóriájába soroztassanak». A kisebbség nem vélte eltörölendőnek, hanem megfelelő maximumra korlátozandónak. (Dr. Lányi Bertalan.)

Másodízben az 1832/6-iki országgyűlésen foglalkoztak a hitbizománynyal.

Az 1825/7. országgyűlés egy választmányt küldött ki a

majoratusok és senioratusok dolgában. Az udvar, úgy látszik, nem nagyon törődött a választmány dolgával. Fontosabb dolguk volt Bécsben; az internationalis kérdések. Hagyták a választmányt dolgozni.

A választmány elaboratumában sok érvet sorol fel a majoratusok *eltörlése* mellett. A végén pedig *némely* nemzetség fenntartásának tekintetéből azt javasolja, hogy az intézményt fenn lehet ugyan tartani, de csak úgy, ha 500 telekre szoríttatik. (Így adja elő Kónyi Manó a Deák beszédeiben; dr. Lányi Bertalan 1000 jobbagy telket mond).

Az országgyűlés kerületi ülésén 1834 július 12-én tárgyalta a választmány dolgozatát. A vitában felszólalt *Deák Ferencz és Kölcsey Ferencz*. Minthogy az országgyűlés sem azelőtt, sem azóta, 1834 óta! nem foglalkozott az ügygyel, kivonatosan közlöm beszédeiket. «Szónokilag» foglalkoztak a kérdéssel. De hát ha Deák vagy Kölcsey szónokilag is foglalkoznak valamivel, abban annyi igazság van, hogy érdemes lenyomatni újra.

Deák Ferencz: «A (szerzemények feletti) szabad rendelkezést még tágítani kellene, de ez nem terjedhet odáig, hogy a rendelkező még a sírjában is örök törvényt szabjon az élőknek és századokon keresztül oly törvényt, mely az ő hiúságának a haza virágzását, az egész nemzet emelkedését, szóval a közboldogságot alávéssé.» Kötelességünk azon intézetet, mely később idegen földről, hazánknak a tapasztalás szerint naponként súlyosodó kárával behozatott, *törvényeinkből ismét kitörölni*. A nemzetségek fenntartásának tekintete sem ajánlhatja fennmaradását, mert a nemzet kincse nem a nemzetségek régi *nevének* megtartásából, nem az értéknek egynehány kezekre halmozásából áll. I. Lipót hozta be 1687-ben a magyar olygarchiának ajándekül, cserébe az aranybulla utolsó záradékáért, melyet akkor eltöröltek. Ennek hajdan, mikor a főurak bandériumokat állítottak, tán még volt valami értelme. De ma, a

mikor a nemesség Berzsenyivel szólva «sybaritismusba merült, letépte fényes nemzeti bélyegét és hazája feldúlt véd-falából rak palotát heverő helyének», midőn a régi nemzet-ségek fontossága elenyészett, nincs ok, miért kelljen a pusztá *névnek* hazánk kifejlődését, a nemzet belső ereje és élete emelkedését, a hitelt, a nemzeti közérdeket szükség nélkül feláldozni? Én azért a természet rendjével és igaz-sággal ellenkező, hazánkra káros fideicommissumok eltör-lésére szavazok.»

A második felszólalásában *Deák Ferencz*: Nem akarja senki jussát elvenni, ha csak jusnak nem akarná valaki nevezni, hogy ezentúl is szabad legyen *csalni*, azaz adós-ságot tenni és nem fizetni.» (Érti t. i. a hitbizományos urat, a ki adósságot csinálhat, de birtokát azért nem köteles odaadni; a ki tehát megcsalhatja hitelezőjét).

Kölcsey Ferencz beszédjéből: «A magyar törvényhozás hidegen nem nézheti azon rendelkezést, minélfogva bizonyos nagy terjedékű szerzemények birtokosai azokat nemzet-ségek egyetlenegy tagjához időről-időre kirekesztőleg köt-tetik; örököseik közül egyet boldogítván, a többit szeretet-lenül magukra hagyják, s a hazának számos birtokos polgár helyett csak egyet ajándékoznak. Az ily rendelkezés leg-először is a háznépi legszentebb viszonyokat dúlja fel; eltépi a szeretet köteleit atya és gyermek, testvér és testvér között. Mi lenne az országból, mely csak néhány nagy birtokos sajátjává fogna válni? Nem holt birtokra, de a birtokot gyümölcsöztető kezekre van a hazának szüksége. Az intézmény a hitelezők jogainak, a kölcsönös igazság-nak, a társasági bátorságnak keresztülgázolásán épül és *már eredetében bűnös* lévén, mit lehet méltóbban kíván-nunk, mint azt, hogy *gyökerestől kiirtassanak!* A nemzet-ségi nevek fenntartása semmi ok a fenntartásra. Ki nem emlékszik a Gara névre? Hol a hézag, mely (az e néven) tündöklők lealkonyodtával eredett? Azok valaha tettek jót,

tehettek, de tettek rosszat is eleget. De a mai szerény magvetők minden esetre kevesebb rosszat tesznek, mint a régi nagy Garák, vagy más hasonló. Ki kezében legyen a birtok? az mindegy; de nem mindegy: hány kezében legyen. Törvényeinknek egyszer a régi *szennyből* kitisztulniok kell. Én az intézményt — a majoratust — eltöröltetni kívánom; kívánom, hogy jövődre is tilalmaztassanak.»

A vita után szavazásra bocsáttatván a kérdés, az országos választmány szerkezete, mely 500 telekre szorítottan fenn akarta tartani a hitbizományokat, 35 megye szavazatával 13 megye ellen *elvettetett*.

És arra a további kérdésre, fenntartandó-e egyáltalán a majoratus és senioratus, 25 megye 22 megye ellenében kimondta, «hogy a majoratusok és senioratusok *örök időre eltöröllessenek*.»

Ez volt a fideicommissumok sorsa a magyar országgyűlésen 1834-ben. A királyi intézményt «örök időre» eltörölnönek szavazták!

Sajnos, hogy a szavazás nem vezetett eredményre, törvényre. Azóta 75 év mult el és az országgyűlés máig se foglalkozott vele. Úgy látszik, úgy áll ez a kérdés is, mint a papi javak secularisatiója, a papi hagyaték kérdése. Ebben is 1715-ben commissiót rendelt az országgyűlés, hogy a Kollonich-féle hagyatéki eljárás felett törvényt készítsenek elő. Deák 1834 panaszolta, hogy ez a bizottság 120 év óta nem adta be jelentését és így azt «alkalmasint soha sem is fogja beadni». Hát igaz, hogy azóta már megint 75 év mult el. Beadva a jelentés most sincs. Ép úgy, mint a hitbizományi kérdés!

Csak feljegyzem, hogy Deák és Kölcsey után Széchenyi István gróf, Kossuth, Szalay szintén az eltörlés mellett nyilatkoztak. A különféle magyar pártok nagy vezérei mindnyájan az eltörlést akarták. Ma is így van. —

VIII. Álljunk meg és vessünk egy pillantást a hitbizományi élet *első* korszakára, arra a 216 esztendőre, mely 1651-től 1867-ig lejt.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy III. Ferdinánd királynak igaza volt, a mikor az intézményt behozta Magyarországra. A régi magyar jogon jóformán nem változtatott semmit, de oly institutiót hozott be, a mely alkalmas volt neki egy hű, szolgálatkész dinasztikus pártot adni.

Van is egy példa rá, mely a királynak teljesen igazat ad. A Pálffy-család.

Ezzel kezdte a király a hitbizományt és ez a család aere perennius módon igazolta, hogy több generation át, kiválóan királyhű férfiakat teremtett, a kik egyuttal a hazának is ép oly hű fiai voltak.

A király ennek a családnak adományokat többször is adott. Csak úgy emlékezetemből sorolom fel a borostyánkői, dévényi, marcheggi, detrekői, bajmóczi, stomfai, szentgyörgyi, bazini uradalmakat, a pozsonyi grófságot. Jó volt hozzájuk másban is. Így Lipót király befolyt a családnak még árva ügyeibe is; Pálffy Miklós özvegyének, szül. Harrach Eleonora grófnőnek adta át a Pálffy gyerekeket, a minek következtében Bécsbe tették át lakásukat. A *pragmatica sanctio* elfogadásánál levelet írt Pálffy Miklós nádornak, «Mein lieber alter krumper (sánta volt) Palatin» megszólítással. Köszönetet mondva neki a *pragmatica sanctio* országgyűlési elfogadásáért: «Ich weiss auch, dass ich das Meiste meinem Nickerl (Pálffy Miklós nádor) und den Seinigen schuldig bin.» Mária Therezia Pálffy János nádornak 1745-ben hasonló érzellemmel köszönő levelet ír. «Mein Vater Pálffy» megszólítással.

De viszont a Pálffy-család kiérdemelte a király jóakarátát. Nem szólok Pálffy Lőrinczről, ki mint a pozsonyi nemesség választott kapitánya Mohácsnál ott hagyta életét, sem Pálffy Miklósról, a győri hősről, a grófi család alapító-

járól, a ki sok csatában verte a törököt és a királynak, mikor jutalmazni akarta, azt írta, hogy ő nem pénzért, hanem a hazáért harczolt. Csak a *hitbizományos* Pálffyokról akarok futólag megemlékezni, a kikről Reiszig Ede egy kis compendiumot írt. *Kétszáz éven* át a család a Habsburg-ház legelső magyar híve volt. A nemzet minden nagy tényében a vezetők sorában ott találjuk a Pálffyakat. A család háromszor adott *nádort* az országnak, Pálffy Pált, Pálffy Miklóst és Jánost, a kik a XVIII. századnak majdnem fele részén előkelően szolgálták a királyt, az országot. A Rákóczy mozgalmat János fejezte be (sajnos 1849-ben a király nem egy Pálffy a bizta a rendezést!), ő kötötte a szatmári békét. A *pragmatica sancti*ót Miklós fogadtatta el; a Habsburg-ház megmentése, a *moriatur pro rege* Jánosra megy vissza. A II. Frigyes elleni háborukban mint tábornagy János vitt nagy szerepet; az országos levéltár, az urbéri rendezés, a magyar nemesség testőrsége a Pálffyak fáradozásának az eredménye. Sőt a magyar magánjog *codificatió*jának első ideája Pálffy Miklós országbirónak az ideája. A nádori méltóság mellett a család későbbben született gyermekei betöltötték a kancellári, országbirói, koronaöri méltóságot többször is, püspökök voltak. *Katonai* téren a család az összes magyar családok között kétségtelenül az *első* helyen áll.

Csak a főbbeket említve, van vagy 45 tábornoka, főbb tisztje, a ki a király szolgálatában a mult századokban ontotta a vérét a török, német, francia, olasz csatatérekén. Sokan a külföldi csatatérekén nyugosznak. Három ezredet állított önköltségen; még ma is fennáll a 8-ik huszárezred, melyet Pálffy alapított. Három izben volt az összes magyarországi hadak főparancsnoka.

A Pálffy-család behizonyította a XVI., XVII., XVIII. században, hogy igazán heroicus család volt, mint III. Ferdinánd titulázta. A király kétségkívül tudott volna magá-

nak a hitbizományos családokban egy hatalmas dinasztikus pártot teremteni.

Tényleg azonban nem teremtett.

Mert érvényesült az, a mit Magyarországon *kellően* soha se vettek figyelembe, hogy a magyar király nemcsak magyar király volt. Volt biz' az sok más népnek a királya, a legnagyobb uralkodó család volt Európában, a mely fisice rá se ért, hogy a magyar dolgokkal behatóan foglalatossodjék. A kinek a pápával, a francia, angol, spanyol és egyéb királyokkal kellett tárgyalnia, sokszor háborút vinnie, annak nem lehet rossz néven venni, ha idejét nem kizárólag a magyaroknak szánta.

A hitbizomány első századában a király még fordított rá némi gondot. Példa rá a Pálffy, az Esterházy-család. De már később ~~h~~ háttérbe szorult a magyar ügy, háttérbe szorult a magyar hitbizomány. Csak az első században észlelhető némi élet; már a második században, 1760–1867-ig teljes pangás áll be.

A magyar nemesség pedig soha se karolta fel az intézményt. Az ősiségnél fogva úgy is elidegeníthetetlen volt a családi vagyona. Arra meg nem volt kedve, hogy külön dolgozzék valamit a «család fény»-éért. A királyi ház nem lakott Magyarországon, sokban nem értették egymást. Valami nagy konkrét oka nem volt a magyarnak, hogy a királyi ház szolgálataért lelkesedjék, a saját családját, rokonait tönkretegye.

Az intézmény, ha egy szóval akarjuk jellemezni, a két első században meglehetősen impopularis volt, a mit mindennél jobban bizonyít az, hogy 216 év alatt csak 29 hitbizomány alakult, mely ma is fennáll.

IX. Az a nagy átalakulás, a melyet a 1848-iki törvények tettek, megváltoztatta a hitbizomány impopularitását. Mai nap már megkivánt intézménye a gazdag nemességnek.

Maga az intézmény *semmiben* sem változott. De megváltozott gyökeresen a nagy vagyonú nemesség helyzete és élete.

A régi magyar jog megszűnt. Más élet indult meg a helyében és ez az új élet a hitbizományokat megkedveltette a gazdag nemességnél.

Idevágólag az 1848-iki alkotmány legfontosabb ténye az, hogy a királyi hatalom szűkebbre szorítottatott és hogy a régi földesúri jog, az ősiség minden lényeges részében tönkre tétetett. A király már nem adhatott adományt, úgy mint régen. Nem nevezhette ki a hitbizományost nagy állásokba. Szinte lehetetlenné teszi a népképviseletet. A főúr pedig nem adhatott bandériumokat, nem segíthette a királyt az ország kormányzatában. Ennek a terhét is a nép vette magára. Mind a kettő nagy úr maradt, de a régi, exorbitáns hatalmuk tényleg megszűnt.

Ennek az átalakulásnak voltaképp oda kellett volna vezetni, hogy a hitbizományi intézmény is megszűnjön.

Tényleg azonban az ellenkező történt. Sohasem volt oly kíváncsú a hitbizomány, mint 1848 után. Bizonyítja ezt, hogy 1848–1908-ig 62 hitbizomány alapítottatott. Azelőtt 216 év alatt csak 29!

Ezt a nemzeti élet változása idézte elő; fokozta az 1867 utáni törvényhozás.

X. 1848-ban az ember, a föld szabad lett. De a vagyonos nemesség, mintha nem lett volna megérve a szabadságra. Igaz, hogy az átalakulás évekig huzódott; baj volt, hogy nem ment alkotmányos uton. De a legnagyobb baj az volt, hogy a nemesség nem volt megérve erre a szabadságra.

A forradalom befejezésével rohamosan megindult a nemesség eladósodása, pusztulása abból a fényes állásból, melyet az 1848 előtti jognál fogva elfoglalt. Mindenütt, minden megyében, mondhatni minden községben beállott az eladósodás. Mindenütt jöttek a licitálások; nagyon sok

helyen ezt megelőzőleg a csőd. A nemességnek vagyonsabb osztálya, a bárók, grófok, sőt még a herczeg is le-sülyedtek; elliczítálták vagyonukat.

Ez a processus 60 éve tart és mai napság is tart. Ez az elsülyedés változtatta meg a fideicommissum impopularitását. Így volt Poroszországban is.

A hitbizományos úr ugyan a nagy sülyedésben is megtartotta a vagyonát, de a többi nemesből sok elpusztult. A nagy vagyonú urak arra a meggyőződésre kezdenek jönni, hogy a 48-iki szabadság tönkre juttatja őket. Szimpathiával kezdenek a hitbizományhoz fordulni, mely megvédheti őket, a mint a 48 előtti jogban az ősiség megvédte volt őket. Kezdek keresni a hitbizományt; nem azon az alapon, hogy családjuk hű embereket ad a királynak, hogy ezen az uton emelkedhetnek, hanem azon, hogy ez az egyetlen mód, a mely családjuknak valamelyes módon biztosítja az uri megélést, a nagy vagyonnak birtokát. Tudták, hogy a hitbizomány voltaképp tönkre teszi a *családot*, a leányok és a később születettek deshéreditásával. De legalább *egy családtagot*, a legelsőben születettet megmenti. Ez is valami ahhoz képest, hogy az 1848-iki szabadság minden teketória nélkül tönkre teszi a család *valamennyi* tagját.

XI. Hozzájárul ehhez az ujabbkori törvényhozásunk. Sőt az adta meg a halálos dőfést annak a közömbösségnek, a melylyel 1848 előtt a hitbizományt nézték; az tette népszerűvé a nagy vagyonú nemességnél.

1870-ben szerveztük a megyéket. Behoztuk a virilizmust. Hiába volt valaki nagy úr a megyében. 1870 után személyes joga csak annak van, a ki a *legtöbb adófizető*. Ha a birtokát elvesztette, semmi keresni valója nincs a megyében.

Tisza Kálmán újra szervezte a felső-rendű házunkat. Olyan elvek alapján, mint elődjei a megyét rendezték. Még

a legnagyobb nevű főurat is kitették a főrendű házból, ha legalább 3000 forint földadót nem fizet.

Ez a két törvény popularissá tette a hitbizományt.

Világos lett a nagy nemes urak előtt, hogy most már csakugyan egészen más idők járnak. Hisz' igaz, hogy szabadok. De ha nem dolgoznak, ha józanul nem élnek, attól kell félniök, hogy gyermekeik adósságba merülnek. Elliczítálják birtokaikat és semmik lesznek abban az országban, a hol azelőtt az őseik díszesen megállottak. Azt a családot, mely századokig az első volt a megyében, azt most már be se eresztik a megyeházába! Azt meg se hívják a főrendűek közzé! Ez az új alkotmány arra vitte a nagyvagyonú urakat, hogy a királyi oltalmat, a hitbizományt keresni kezdik, mert oltalmat csak ettől kaphatnak. Most már nem vetik meg a hitbizományt, ~~mint~~ azelőtt 200 évig, hanem inkább azon vannak, hogy azt megszerezzék.

Így történt, hogy 1867 óta 62 hitbizományt állítottak, míg azelőtt 216 év alatt csak 29-et! Így történt, hogy nagynevű nemes családok a hitbizományosok közé kívánczoltak. Gr. Károlyi Sándor bizony nagy ember volt. Ő neki köszönjük mi és az uralkodó család a szathmári békét, a Rákóczykor nagy befejezését. De esze ágában sem volt hitbizományt alapítani, sem neki, sem családjának 200 évig. De az unokák 1867 után, 1874-en kezdve már 6 hitbizományt állítottak! Nem kisebb család a gr. Andrassy-család. Hisz gr. Andrassy Gyula nagy miniszterelnöke volt a királynak, sőt Ausztria-Magyarországnak első magyar külügyminisztere. De az Andrassyak sem gondoltak 220 évig arra, hogy hitbizományt alapítsanak. Most 1874-en kezdve már 7 hitbizományuk van! Az Andrassy és Károlyi-család 13 hitbizományt állított a legújabb időben! Legfényesebb bizonyítéka ez annak, hogy a magyar főurak nézete a hitbizományok iránt megváltozott.

II. HITBIZOMÁNYI ÁLLAPOTAINKRÓL.

I. Milyenek ma Magyarországon a hitbizományi állapotok?

Törvényünk csak a régi van; az 1687:IX., és 1723:L. törvényczikk. Az elidegeníthetlenséget mondja ki mind a kettő. A többiről hallgat. Azt mind a király jóváhagyására, tetszésére hagyja. Nem sokkal jobb az 1862-iki királyi leirat és az 1869. igazságügyminiszteri rendelet. Ez sem intézkedik a részletekről; ez is mindent a királyi jóváhagyásra hagy. Van tehát hitbizományi jogunk, a mely egypár kérdéstől eltekintve, mindent a királyi jogra hagy. Voltaképp a külföldi jogtudományra, az osztrák jogra.

Ennek a királyi jognak gyakorlását pedig a hivatalos titok leple fedi. Csak beavatottak tudják a döntéseket és azok indokait. Nincs statisztikája a hitbizományi életnek. Majdnem mindenben az egyes döntésekre vagyunk szorítva és csak arról tudunk egyet-mást mondani, a mi köztudomású lett; a mit láttunk, hallottunk.

Bárha ezek szerint jogi tudásunk nem lehet nagy, mégis belemegyünk az egyes kérdésekbe, mert a hitbizománynak *közügy* természete van és ehhez hozzá kell szólni, ha tökéletlen tudással is. Tán felszólalnak a beavatottak rá!

1. A hitbizomány adományozása.

Erre nézve a legkevesebb panaszunk van. Az adományozás nézetünk szerint megfelel annak, a mit ennél a fontos aktusnál szem előtt kell tartani. Nincs is nagyon sok hitbizományunk; összesen 91.

Nem lelkesülünk ugyan azért, hogy 1848 után egyetlen egyszer sem adtak hitbizományt nem-nemesnek, polgár embernek, zsidónak például. Pedig nézetem szerint, egyidejűleg nemességet is adhattak volna; de valószínűleg

nem is folyamodott egy sem érte. Abba sem ütközöm meg, hogy eleinte külföldinek, bár indigenáknak, adtak; a milyen például a Harrach, Königsegg, Migazzy grófi családok. 1854-ben a gyászos emlékü br. Haynau Gyula is kapott egyet. Az ilyesmit meg lehet érteni történetünk folyásából.

De nagyban a regula az volt, hogy csak annak a családnak adtak, a melynek tagjai érdemeket szereztek a trón körül. Nem használták fel az intézményt soha a plutocraták telhetetlenségének kielégítésére.

Sőt a legújabb időben már határozottan egészséges elveket vesznek figyelembe, a mit azelőtt nem minden esetben tettek. *Szilágyi Dezső* mint igazságügyi miniszter dr. *Kalona* szerint elutasította br. Sina leányának hitbizomány iránti kérelmét, a ki magyar birtokaiból külföldi marquis fia számára hitbizományt akart állítani. A miniszter nézete szerint a hitbizományos úrnak magyar hazafinak kell lenni. *Weckerle* első miniszterelnöksége alatt kimondta a miniszter-tanács, hogy ezentúl hitbizományt csak erdőbirtokra engedélyeznek. Publikálva persze nem lett ez a miniszter-tanácsi határozat sem. De úgy tudom, hogy tartják.

A baj csak az, hogy az adományozás kellékei sehol sincsenek megállapítva. Tisztán a király kegyétől függ minden!

A külföldön itt-ott törvényt alkottak a feltételekről. Abban kimondták azt a vagyonminimumot, a mi hitbizományhoz elengedhetetlen.

Ezt, ha már fenntartjuk az intézményt, én is szükségesnek tartom.

Elengedhetlen kellék, hogy ma már csak a haza iránti érdemek fejében adhassák a hitbizományi privilegiumot; a mi eddig nincs kimondva. Ez érdemek persze akármilyen kategóriába tartozhatnak. Lehet pusztán személyes áldozatkészség is.

További kellék, hogy az alapító legalább több millió

korona vagyont mutasson ki. A hitbizományi úr nagy terheknek köteles eleget tenni a hazájával, a családjával szemben. Arra tehermentes több millió korona kell. Mert nem lehet elfeledni, hogy arra semmi szükség nincs, hogy *sok* hitbizományunk legyen. Emlékezzünk csak arra, a mit egy okos ember, Plinius mondott: *Latifundia perdidere Romam!*

2. A mai hitbizományi birtokosok.

A hitbizományi urak az ország leggazdagabb földesurai. Egyéni tisztességek vitán felül áll.

De a döntő kérdés nem az, egyénileg tisztességes urak-e? Hanem az, hogy miután a törvény nekik fényes *kivételes* állást biztosít, úgy élnek-e, a mint ezt a privilegium megköveteli? Jóvá teszik-e életökkel, áldozataikkal azt a sérelmet, melyet privilegiumjuk az egyenlőségen és igazságon, a hitelezők jogán és családjuk tagjain ejtett?

És erre a kérdésre a válasz ma sem lehet más, mint Deák Ferenczé.

Nézzük csak.

Hol vannak ma a nagy törvényhozóink, statusférjaink között a hitbizományi urak?

A hol lehetnének és a hol lenniök kellene, «hatva, alkotva, gyarapítva», az ország gyűlésén, a felső házban, ott -- nincsenek. A hol az ország nagy érdekeit intézik, ott távol vannak. Mikor a felső ház az egyházpolitikai törvényeket vette tárgyalás alá, nagy vitát vártam. Egy főúr, a ki a felső ház tagja volt, mosolyogva azt a megjegyzést tette: «Nagy vitát vár? Abból nem lesz semmi. Hisz az a legnagyobb gondjuk: csak hamar átesni rajta!» Úgy is volt. Két nap alatt letárgyalták! Ez idén már ülésre se tudják hozni a főrendi házat. Tanakodnak rajta a kaszinóban, hogy miképpen lehetne a félóraig tartó ülésre legalább 20—30 főurat behozni. Az egyik főurat, nagy és fényes

nevű hitbizományos urat, *egyhangulag* meg akarták tenni a delegáció elnökének. Tiltakozott ellene. Mást kellett választani.

De ha vadászatot kell rendezni, vagy valami nagy urat fogadni, ott aztán jelen vannak.

Ámulattal olvassuk az ujságban, mily fáradhatatlanul gondoskodnak mindenről, a dejeuner-k, a diner-kről, az equipage-kről és szolgálatról, a vadásatról és más mulatóságokról!

Hol vannak a hitbizományos urak az ország miniszterei, adminisztratorai között? Ott a gr-ből egyet-kettőt látni. A nagyja távollétével tündököl. Pedig őseik ezen a téren szereztek nagy érdemeket. A Pálffyak, Esterházyak. Igaz, hogy ezek nádorok, kanczellárok, országbírák voltak és igaz, hogy mai nap jóformán csak a főispánság néz reájuk. De ettől is távol tartják magukat. Ismertem egy hitbizományos urat, ki szörnyen megharagudott a főúrra, a miért hogy ez Tisza Kálmántól egy főispánságot fogadott el. Két évig maga elé sem eresztette és csak akkor békült ki vele valahogy, mikor lemondott a főispánságról. Igaz, hogy megszűntek örökös főispánok lenni. De mikor ma már arról beszélnek az emberek, hogy a főispánnak a megye székhelyén kell lakni, dolgozni kell folyvást...! Szóval, a főurak nem keresik az ország szolgálatát.

Hol vannak a hitbizományos urak tábornokaink sorában? Bizony, manap egyet se látni köztük. Letűnt az az idő, a melyben III. Ferdinánd király a Pálffyak «heroikus» szellemét magasztalta. A Pálffyak háromszor voltak az összes magyarországi hadak főparancsnokai; jó barátjai Eugen savoyai herczegnek; rendíthetlen tábornokai a Habsburg-háznak; százötven évig, szakadatlan sorban számtalan csatában a török, a porosz, a francia, a spanyol ellen mint vezérek véreztek el. Ma ennek nyomát se látjuk. Pedig hála Istennek, letűnt már az a kor, a mikor csak

külföldinek, no meg granicsárnak hajtott a katonai dicsőség pálmája. A katonai szellemet a mai főurainktól sem lehet megtagadni. Az általános védkötelezettségnél fogva (az egyetlen intézmény, mely hazafias szolgálatra *kényszerít*) elegenden vannak a tiszt karban. De mihelyest főhadnagyok, kapitányok, megnősülnek és ott hagyják a sereget!

Tudományban, művészetben sem teszik azt, a mit előkelő társadalmi állásuknál és vagyonuknál fogva tenniök kellene. Hisz családi irattáraik kincsei ma is kiadatlanul szunyadoznak a levéltárakban! És az operában, nemzeti színházban alig látni *néha* egy-egy hitbizományos urat!

Egy magyar főúr Amerikában utazván, azt mondta: Nem ér ez az amerikai társadalom semmit. Itt még az is, a kinek milliárdjai vannak, reggeli után rohan a comptoir-jába és ott egész nap robotol, dollárt csinál. Akkor már mi magyarok sokkal okosabban élünk! Van kastélyunk, birtokunk. Vadászat, asszony, multság! Kellemesen töltjük el velök az életet. Hozzátehetette volna: Extra Hungariam non est vita, et si est, non est ita.

A magyar hitbizományi urak úri emberek; e tekintetben nem lehet ellenök kifogást tenni. A legújabb időben nem igen van rá eset, hogy külföldön, Párisban, Nizzában töltenék életüket. Bent élnek az országban, csak hogy nem ott, a hol élniök kellene, az ország kormányában, a nemzet vezetésében. Ott nem igen látjuk őket. De a kaszinókban, sportegyletekben már tömegesebben szerepelnek; küzdenek az előtérbe nyomuló zsidósággal, plutokratákkal, de úgy, hogy eseményyszerű rekordokat itt se érnek el mindig. Az idei budapest—bécsi versenylovaglásan egy bizományos főúr se tündökölt. Mintha rekordokat csak a kaszinói élet, a sport, kártya és hasonlóknak tudnának elérni. A splendor familiæ ma jóformán csak a díszes hintókban, a lóban, szerszámában, a liberiás inasokban jelentkezik. Prágában a Wallenstein-palotában sok érdekes

dolgot láttam. De a splendor familiæ-t az a kitömött ló képviselte; melyen Wallenstein a lützeni csatában ült. A ló — az kitömve ott állt. De maga a herczeg, arról megfeledeztek! Minálunk volt egy főúr, előkelő, nagyúr; nagy állásban levő úr. Annak egy igaz szenvedélye volt: a lába. Mielőtt czipőt húzott, mindig lábfürdőt vett. Leltárában 60 új czipőt írtak össze. Hogy hagyott-e ugyanannyi új könyvet, arról hallgat a krónika.

Az összbenyomás nem lélekemelő. Az vitán kívül áll, hogy a hitbizományos uraknak van valami ideális *raison d'être*-jük. Én azt gondolom, hogy az országban levő 91 hitbizományost törvénnyel valami felügyelő-bizottságba kellene szervezni, mely a rangszerű életre felügyeljen. Ennek a bizottságnak fegyelmi hatóságot is adnék, ha kívánja. Így például nincs arra szükség, hogy a hitbizományos úr csődben legyen. Meg kellene próbálni, össze lehet-e a nagy urakat ily bizottságban hozni!

3. A hitbizományos úr személyes hitele.

A hitbizományos urak nem élnek úgy, a mint privilegiumjuknál fogva élniök kellene. Nem kaptak rá külön nevelést, a társadalmi szokások se készítetik rá. Ez à-peu-près köztudomású.

De külön ki kell emelnem a *személyes hitelt*, mely a mai miseriáknak egyik fő szülőoka és melynek megszüntetésére a jogtudomány eddig nem talált elfogadható eszközt.

A hitbizományos úr t. i. nem adhatja el birtokait, sőt zálogba se adhatja szabadon, de azért *naggyagyonú* úr, a kit nagyon tisztelnek, és *a kinek nagyon szívesen adnak kölcsön*. A kinek 10—20 milliós hitbizománya van, az kap *milliókra menő kölcsönt* minden zálog nélkül, pusztán személyes hitelére. Jelzálogintézetnél, az osztrák-magyar bank-

nál persze, nem kap; de van elég ember, a ki ad. Ügyvédi életemben dolgoztam egy esetben, a melyben a hitbizományos várományos felkereste a saját hitbizományának bér-
lőit, valami 26-ot; felkereste a kis vidéki bankokat, a mely-
nek területén hitbizománya feküdt, valami huszat, és *min-*
den nehézség nélkül több millió forintot kapott *személyes*
hitelére. Mondhatom, hogy a legtöbb hitbizományos úrnak
van egy egész gárdája, *a ki löle valamiképpen függ* és
a ki készségesen szolgál akár százezer forintokkal, ha kel-
lene. És így aztán keletkeznek a nagy adósságok. Adós-
ságok, a melyek a hitbizományi úr halálával megszűnné-
nek, de a melyeket *a családok becsületes önérzete* nem
hagy megszüntetni. Találnak, de regula, valami módot,
hogy a hitelező pénzét, *ha 50 év alatt is* valahogy meg-
kapja.

Ezek a *személyes* adósságok gyakran generációkon
által nyomják, aggasztják a hitbizományos urakat; emész-
tik a nekik járó jövedelmet. A legtöbb hitbizományosnak
nagy jövedelme van, a *lettár*, a hivatalos akták szerint.
Tényleg az a jövedelem csak imaginarius, mert elődjének
személyes adósságait törleszti!

És szaporítja az anyagi gondokat a család fenntartása.
Törvénynél fogva a leányokról, a később született fiukról
nem kellene nagyon gondoskodnia. Egy kis apanage elég
volna. De sok hitbizományos teljes joggal túlteszi magát
a rendeleten. Jól látja el a később születetteket, a leányo-
kat, a mi persze megint apasztja a neki járó jövedelmet.

Tetézi a bajt, hogy ezen sok kiadás mellett mégis
úgy él, mintha semmi adóssága se volna, mintha a jöve-
delmet, sőt még a mit hitelbe kap, egészen a maga elő-
nyére fordíthatná.

Abban igaza van egy pártnak, hogy a hitbizományos
úrnak nagy, előkelő úrnak kell lenni. És ennél fogva nem
is lehet ötlet holmi Loyola-féle neveléssel szegényes életre,

a személyes hitelök igénybe nem vételére szoktatni. Az ő személyes hitele mindig nagy lesz; nagyobb mint jövedelme. Ebből aztán előállnak az anyagi bajok, visszanyomhatatlanul. Ugyanezt az eredményt idézi elő sok esetben a lányok és később született fiuk tisztességes ellátása. A miniszteri rendelet nem tudja mindegyikben az apai érzést eloltani, kiirtani.

4. Az utódok nevelése.

A hitbizományi urakat már nem igen lehet átváltoztatni és ennél fogva az *utódok* nevelése főfontosságú kérdés.

Erről hitbizományi jogunkban semmi rendelkezés nincsen. Úgy látszik, hogy abból a felfogásból indul ki, hogy a hitbizományi urak *maguktól* megadják a szükséges nevelést, hogy a «splendor familiæ» az utódokban is tündököljön. A nevelés egészen át van adva az apának, ennek nem léteben a családnak. Külön hatósági felügyeletnek, ellenőrzésnek nyoma sincsen. Ha az apa okos, jóra való ember, a fiú tán beválik. Ha pedig az apa nem ér rá fiával foglalkozni, a mi a rendes eset, hát a gyerek a jó sorsra van bízva. Ebben pedig a nagy vagyon őt inkább degradálja.

Ügyvédi életemben több utóddal érintkeztem, a kiknek *fogalmuk sem volt családjuk történetéről!* Az apjuk sem ismerte, pedig annak apja könyvet adott ki a családról. Nem is olvasták a könyvet! Azt csak futólag említem, hogy különösen a később születetteknél irgalmatlan gyűlölettel találkoztam a család iránt.

A hitbizományi családok túlnyomó többsége katolikus és mentől több a vagyonuk, annál bizonyosabb, hogy valami katolikus főpapra bízzák az utódok felnevelését. Nem lehet ebben megnyugodni. Mert különben meg kell nyugodni abban, hogy a hitbizományosnak a fia otthagyja az

egyetemet, nevelőjét és kedvesével, egy routinírozott színésznővel Amerikába szökik, ott elveszi és ott éli a világát!

Az ritka eset, a mit egy protestáns főúr tett, hogy mikor az elsőszülött egyetemi kort ért, nejével és fiával kiment Berlinbe lakni és ott lakott egy pár semestert. Lett is a fiából hatalmas ember.

Ügyvéd koromban egy fiatal főúrral volt egyszer dolgom. Huszárfőhadnagy volt és ekként mondta el életét: «Voltam katona. Ott legalább megtanítottak lovagolni! *Muszáj volt!* Most legalább tudok lovagolni. Szeretek is! Isteni passzió!» Valaki erre azt mondta: ha lovagolni megtanult, bizonyosan *mást* is megtanult volna. A főhadnagy úr nagyot nézett. Majd azt mondta: «Persze —; akkor én lennék Magyarország miniszterelnöke!»

Igaza volt! Bizony ha úgy nevelték volna, mint a hogy lovagolni megtanították, *muszáj volt!* akkor kicsit másként állana a hitbizományosok sorsa.

A régi idők nevelő módszere elmúlt örökre. Úgy 200, de még 150 év előtt is, a király érdeklődése sokat tehetett és tett. Ma már nem tehet. Más időket élünk.

Ma a hitbizományos osztálynak kell kezébe venni a felnevelés problémájának a megoldását. Anyagi ereje van hozzá és az állam nem nézheti közömbösen, hogy kiváltságos urak meg ne kapják a helyes nevelést.

Enquettebe ülhetnének az urak, hogy a helyes nevelés, ellenőrzést, felügyeletet valahogy megcsinálják. Csak ezzel biztosíthatnák némileg az intézmény fennállását. Különben okvetlenül el fog pusztulni, ha nem is törlik el. Persze nem tudatik, hogy *hajlandók-e* ily felügyelő-bizottságba állni?

5. A leányok és a későbbben született fiuk eltartása.

Sajnos, ma is igaz, a mit *Kölcsey* 75 év előtt ezekről mondott. Igaz, hogy a hitbizományi jog nem gondoskodik róluk elegendőképpen.

Azt lehetne tán mondani, hogy *Kölcsey* túloz, a midőn azt mondja, hogy a hitbizomány «eltépi a szeretet kötelékeit atya és gyermek, testvér és testvér között». Mert de regula szokott lenni az alapító levelekben némi gondoskodás a leányokról és a későbbben született fiukról. Hol 1000—3000 frt, sőt az egyik (*Andrássy*) hitbizományban 10.000 frt apanage-t köteles a majoresco nekik adni. Egyikben-másikban tőkét kell számukra gyűjteni. (A *Prónay-féleben*). Hát formailag némileg gondoskodva volna megélhetésükről. De tényleg ez a gondoskodás inkább csak a papiroson van meg. És még ha meg is kapná az apanage-t, az bizony nem békíti ki sorsával. Az elsőszülött 100.000 frt évi jövedelmet kap, ő 1000, 2000 frtot! A különbség igen nagy! Nem igen lehet szeretet köztük. Különösen azért nem, mert a majoresco de regula nem él úgy, oly áldásosan, hogy kibékíthetné az utóbb születettet szegényes sorsával.

*Kölcsey*nek azért is igazat ad az élet, mert nem minden alapító levél gondoskodik a leányokról és a későbbben születettekről; vagy pedig tökéletlenül gondoskodik. Nekem volt egy esetem, a melyben az alapító az utódnak négy később születendő gyerekéről gondoskodott. Már arra nem gondolt, hogy több gyereke is születhetik, a mint tényleg még ötödik, hatodik gyereke is lett az utódnak. És akkor hozzám jöttek a szülők, hogy mit csináljanak ezzel az ötödikkel, hatodikkal!

Bajos dolog az is, hogy a később született pert indítsaon apja ellen. Én ilyen pert egyre-másra 35 év alatt nem láttam egyet sem. Sok tekintet megnehezíti a perindítást.

Azt mondta egyszer nekem ilyen később született: «Pert vigyek apám ellen! — — ha!! az apám ellen, a ki kinevezette a birákat! Ahhoz nincs pénzem. Apám elhuzza a pert, sőt még meg is nyeri. Nem, azt nem teszem! Párbajt küldök a nyakába. 26-an vagyunk a családban. Mind a 26 ki fogja hívni az apámat.»

Annyi tény, hogy a későbben születettek nagyon elevenen érzik sérelmüket. Sok családban az apjuk coelibatust dictál rájuk. «Nincs vagyonotok; nem köthettek a családhoz méltó házasságot.» Ismétlem azt, a mit fönnebb mondtam. Családi gyűlöletet sehol se láttam annyit, mint a hitbizományos családokban.

A szép leány valahogy fejkötő alá jut. De ez nem elégítheti ki a többit, ma, a midőn a nők egyenlősége, a nők emancipációja a jelszó. —

Mai nap az intézmény már harmadfél száz éves. *Elszaporodtak a családok.* A legtöbb családtag szegény. Az idők folyamában az történt, hogy az intézmény a családtagok nagy többségét megfosztja a splendor familiae-től. Directe a családtagok boldogsága ellen tör. Egy arisztokrata proletariátust szaporít.

A leányokról és a későbben születettekről jobban gondoskodni kell a hitbizományi jog reformálásánál. Meg kell tagadni a felállítást, ha ezekről illő gondoskodás nincsen.

Mert ne feledjük el, hogy a primogenitura és a leányok kizárása arczul csapja a mai családi jog egyik alapelvét, az *egyenlőséget*, a testvéri szeretetet. És tegyünk meg mindent, hogy a hitbizományi jog megtartása esetén a mai általános jog megsértése szelidítve legyen. Változtassuk meg a mai hitbizományi jog kiméletlen szigorát, hogy a hitbizományi családokba is bevonulhasson az igazi családi érzés, mely az egyenlőségen nő fel.

6. A hitbizományi vagyon kezelése.

Ez az egész hitbizományi életnek fő nehézsége és az élet tanúsága szerint voltaképp megoldhatatlan része. A nemzetgazdák és politikusok főleg azért nem tudják megszeretni, mert eddig sehol sem sikerült a kezelést jól szabályozni. Intézményeket alkotni, a melyek a jó kezelést biztosítják.

A főnehézséget az okozza, hogy a hitbizományos úr mindenképen *nagy úr* legyen. Ennélfogva nem számol senkinek; úgy gazdálkodik, a hogy neki tetszik. Nem idegenítheti ugyan el birtokát, adósságot se csinálhat egészen tetszése szerint, sőt bizonyos vagyonokban, a milyen az erdő, a gyár, állami felügyelet alatt áll (nem bírósági felügyeletet értek). De a többi vagyont egészen szabadon kezeli; fontosabb tényeknél, a mi az ő hitbizományos életét meghaladja, a bíróság jóváhagyása szükséges, a mely a hitbizományi gondnok, esetleg a várományos, a családtagok meghallgatása után határoz.

Körülbelül ennyi szabályunk van a kezelésről.

a) Az első baj, a mely előáll az életben, az, hogy hitbizományi jogunk sehol sem adja meg a bíróságnak, de még a miniszteriumnak sem, a direct felügyeleti, ellenőrző, utasító jogot.

A bíróságok összeállításuknál fogva nem is érzik, nem is *akarják* érezni, mondhatnám, hogy ők voltaképen a hitbizományos úr felett állanak. Több hitbizományi referenssel volt dolgom. Egyik sem éreztette, hogy voltaképp ő az úr, a kinek meggyőződést kell szerezni a kért intézkedés helyességéről. Olyan «ex-lex» dolognak, idegen dolognak nézte mindegyik a hitbizományi ügyet, mely voltaképp csak a hitbizományos urat, a családját érdekli. Ha ez valamit akar, és ezt az akaratát valahogy megindokolja, illetlen

dolog utána nézni, hogy helyes-e az indokolás. Akkor helyben kell a kérelmet hagyni.

Megérti az ember ezt a bírósági szellemet, ha figyelembe veszi, hogy a referens úr rendszerint nem is nemes ember, nem gazda. Valami városi embernek, sokszor szegény embernek a sarja, a kinek sem szíve, sem esze nincs az intézmény iránt. Túlgyakran azt is láttam, hogy valami titkos tisztelettel és hálával viseltetett a hitbizományi úrral szemben. Megtudtam, hogy a hitbizományi úrnak része volt abban, hogy bírónak kinevezték. — A hitbizományi uraknál ugyan ellenkezőleg azt tapasztaltam, hogy azok inkább *féltek* a bíróságtól. Az egyik mindig azt mondta nékem egy fájdalmas sóhajjal: «*hej — jól van, de mit szól majd a «cara patria» (értsd a bíróságot) a kérelmünkhöz.*». De gyakorlatomban ez a «*cara patria*» mindig jóváhagyta a kérelmet, minden további kérdezés, nyomozás, inquirálás nélkül. Nem inquiráltak még azokban az esetekben sem, a melyekben azt teheték volna!

És érthető ez a jóváhagyás, mert hisz a bíróság meghallgatta a gondnokot, esetleg a várományosokat! Csak-hogy ezek majdnem minden esetben családtagok voltak, a kiket sokféle érdek kötött a hitbizományi úrhoz. Sokszor szegény grófok, a kiknek vasuti kiadást fizetett, külön kabátokat csináltatott a főúr, hogy a tárgyalásra megjelenhessen. De regula már a tárgyalás előtt rendbe hoztuk a dolgot. Egyetértő akarattal tettük meg a propositiót a bíróságnak. Hogy például a hitbizományi javak amelioratiójára fel lehet venni egy két milliós kölcsönt. Persze a bíróság megadta a jóváhagyást, minden további inquirálás nélkül!

b) Hosszú ügyvédkedésem alatt a *felső* bírósághoz csak két esetben került fel *kezelési, adminisztratív* ügy. Az egyikben a hitbizományi úr a régi bérlőjének akarta újra bérbe adni a birtokát. Ezt megtámadta egy új (zsidókból álló) bérlő csoport, mely évenként 40.000 frttal *többel* akart

fizetni. Minthogy az új bérlet 30 évre szólott, 1,200.000 frtot nyert volna a hitbizomány! A másik esetben orvoslást kerestem a hitbizományi hatóság azon intézkedése ellen, a melylyel ez a hitbizományos úr akarata folytán lelépett sequestert felkérte, hogy «nagy eredményes tudományával» adjon javaslatot arról, hogy a hitbizományi vagyont *leköszönése után* hogyan kezeljék. Mindkét esetben a királyi tábla a hitbizományi úrnak adott igazat.

Én a mai elsőfokú hitbizományi hatóságot törlendőnek vélem. A *második* forumhoz kellene valahogy ez ügyeket terelni. Ott több, erősebb birói ellátást kapna.

c) A harmadik baj, a melyet az életben de regula látni, az, hogy a hitbizományi jog nem veszi figyelembe, hogy *a hitbizományi úr adósságot vég nélkül csinálhat*, bár a birtokát el nem adhatja, sőt el sem zálogosíthatja.

A kinek milliókra menő hitbizományi birtoka van, annak milliókra menő *hitele* is van. Nem tudja betáblázni adósságát, de azért, ha egy kicsit ügyes ember, fel tud milliókat venni és ez által tönkre tenni a hitelezőt, sőt a hitbizományt is.

Van erre megrendítő példa a multban! És voltaképp orvosolhatatlan *organikus* baj ez, mert némi ügyességgel mindig ki lehet vele játszani a rendet, a melyet a miniszteri rendeletek fentartani kívánnak. Még nem találták fel eddig sehol, hogy miképen lehessen ezt megakadályozni, a hitel «áldásos» hatását lehetetlenné tenni.

Közlök idevágólag egy pár esetet.

Egyszer egy 5 milliós kölcsön került a kezembe, a mit a *koros* hitbizományi úr felvett. 30 évre vette fel; 5% kamattal és külön amortisatióval. Az ember azt hinné, hogy pusztán csak kamat fejében minden évben 250.000 frtot kellett fizetnie. De bizony az első tíz évben csak 10.000 frt volt az összes kötelezettsége. Azonban a 20-ik éven túl évi 700.000 frtra emelkedett!

Egy hitbizományos úrnak a *fia* $3\frac{1}{2}$ millió forint adósságot csinált. Nem is az úr, hanem az elsőszülött fia, a kinek a törvény semmi lefoglalható jövedelmet nem ad. De az apa nobel, úri ember volt. Ha a fia adósságot csinál, hát azt ki kell fizetni. És megjött a királyi resolútió, hogy a hitbizomány tőkéből $3\frac{1}{2}$ millió forintot ki kell utalni a fiú adósságainak fizetésére. Persze a fiú kötelezte magát, hogy ha az apja meghal, a jövedelemből vissza fogja fizetni a $3\frac{1}{2}$ milliót; az apa is átengedett a hitbizományba két allod birtokot. De az tény, hogy a fiú csak két évig volt hitbizományi úr. Nem fizetett vissza semmit. A miniszteri rendelet nem tud semmit ily transactionról.

Egy hitbizománynak tetemes jelzálog-adóssága volt, a mikor behozták a jelzálog-adósságok conversióját. Elmentem *Lukács Antal*hoz, a földhitelintézet kiváló igazgatójához és előadtam, hogy a hitbizományi úr ezt a külföldi adósságot *magyar* intézetnél akarja convertálni. «Nagyon szívesen convertálom, de hát, tetszik tudni, nálunk a hitbizományt csak 35 évre lehet elzálogosítani. Convertálni meg csak 50 évre lehet. Hát menjen el Szilágyi igazságügy-miniszterhez, adjon az ki valami új rendeletet, hogy 50 évre is lehet convertálni, betáblázni.» Persze, Szilágyi tudni sem akart ily rendeletről. A kölcsönt 50 évre convertáltuk a régi külföldi intézetnél. A bíróság helybenhagyta. (Újabb időben valamelyes rendet hoztak be a conversióknál.)

A magyar hitbizományi jog nem tud semmit arról, hogy sequester esetében a hitbizományi úr valami apanage-t kapjon a birtokból. A vagyon jövedelme egészen a hitelezőké. — Mégis tudok ily apanage-ról. Az egyik esetben évi 300.000 frtot vett igénybe a hitbizományi úr és élvezte is vagy 40 évig. Szó sincs róla, hogy ezzel senkin se ejtett sérelmet. A hitelezők valószínűleg halasztásokat adtak. De rátolta az utódjaira adósságainak terhét.

Újabb időben egy hitbizományi úr csődbe jutott. De

azért természetesen benmaradt kastélyában és a hitelezőkhöz fordult, hogy 10.000 frt apanage-t adjanak neki a jövedelemből. Persze úgy, hogy ez az apanage megelőzze a hitelezőket. Erről se tud semmit a hitbizományi jog, sem a csődtörvény.

d) A vagyonkezelés ellenőrzése szükséges volna. Csakhogy a módját nehéz dolog megtalálni. Mert a hitbizományos urak nagy, független urak, de a hitbizományos urakban semmi hitbizományi közérzület nincsen. Még a ki szerepet visz, azt is más minőségben viszi. Mint valami bank, vagy más egyesület elnöke például.

Jó volna, ha a hitbizományi urak valami organumot állítanának, mely a hitbizományszerű életet ellenőrizné. Persze autonómiájuk alapján, mert ez elsősorban az ő dolguk, az ő érdekek.

7. A hitbizományok áldozatkészsége.

A midőn fönnebb a hitbizomány első koráról szóltam, a hitbizományt *üzletnek* mondtam, melyet a király és az érdeemes főúr kötöttek. A király adományokat, fényes állást adott, a főúr viszont vitam et sanguinem áldozott a királynak. A hitbizományi úr busásan megszolgáltatta azt a beneficiumot, privilegiumot, a mit a királytól kapott.

Hogy állunk *ma*? A főúr élvezi a hitbizomány privilegiumát, *de nem tesz érte semmit*. Sem a királynak, sem a hazának. Egyes kivételek vannak, de a nagyjá nem tesz, nem áldoz semmit.

Ez nem igazságos dolog. Azt hiszem, a hitbizományos urak összeülhetnének és privilegiumjokért egy évi járulékot állapíthatnának meg, a melyet közczélokra mindegyik be köteles fizetni. Az évi járulék a hitbizományi vagyon arányában emelkedhetnék. Egy pár százezer koronát évenként adhatnának közügyre.

Úgyszintén a hitbizomány megszüntetésénél egy nagyobb illetéket illenék az országnak fizetni, a miért századokig fentartotta a családot. Mondjuk 5, vagy 10 százalékát a hitbizományi vagyonnak. Természetesen ezt is maguk között állapítsák meg, a törvény sanctionálhatja.

8. A hitbizományi vagyon elidegeníthetetlensége.

A mai hitbizományi jog azért nem kellett a jogászoknak, mert a mai jogérzettel kibékíthetetlen ellentétben áll. Megtámadja a mai *családi és öröklési jogot*, az ebben élő testvéri egyenlőséget és szeretetet, megölvén mindkettőt a maga jogutódlásával, mely *egy embernek* juttat mindent. És megtámadja az *adott szó szentségét*, a mai forgalomnak ezen alapfundamentumát, a midőn az elidegeníthetetlenséggel módot ad a hitbizományos úrnak, hogy adósságot adósságra halmozzon, de az adósság törlesztésére nem köteles oda adni a vagyonát.

Ez az elidegeníthetetlenség a mai hitbizományi jog legbántóbb, legellenségesebb sajátsága. Mert az örökjogi excentricitás, kiváltságolás utóvégre is csak családtagokat sért, egynéhány családtagot. De az elidegeníthetetlenség mélyen és nagy terjedelemben sérti a nemzet minden tagját, a szabad forgalmat. Emlékszem egy esetre, a midőn egy hitbizományos adósságai az ország negyed részét valóságos izgalomba hozták. Tán százötven nagy hitelezője volt, a kik közül soknak csődbe kellett volna mennie, ha a hitbizományos család szigorúan ragaszkodik a hitbizományi jog elidegeníthetetlenségéhez! Tudom, hogy ezt az elidegeníthetetlenséget jogászai constructiókkal védik. De ez a jogászai okoskodás nem járta át a népet; nem tudta tartóztatni attól, hogy pénzüket oda ne adják a hitbizományos úrnak; nem tudja megértetni velök, hogy meg kell nyugodniok, hogy pénzüket elveszítsék.

Hiszen ha a hitbizományi urak mind kivétel nélkül idealis, kötelességtudó urak volnának, a kik túlzott adóságot nem csinálnak! Akkor türhető volna az elidegeníthetetlenség! De, fájdalom, emberek ők is, gyarlók, gyöngek és nincs semmi intézményszerű garancia, a mely őket az adósságcsinálástól tartóztatná! Igazolja ezt a legnagyobb hitbizományunk története, a melyben a hitbizományi úr nem is *akart* a hitbizományi jog védelméhez, az elidegeníthetetlenséghez folyamodni, hanem elfordult tőle, *elitélte*; ott hagyta az elidegeníthetetlenséget és királyi jóváhagyással *eladta* hitbizományi birtokainak a felét!

A hitbizományi urak nobilitása, becsületérzése nem akar ragaszkodni az elidegeníthetetlenséghez. Az adott szó szentségét előbbre teszi a hitbizományi jog kedvezményeinél és a döntő perczben elfordul az elidegeníthetetlenségtől.

Annál bántóbb, hogy a mai hitbizományi jogunk egész ridegen, mint sérthetetlen törvényt állítja fel ezt az elidegeníthetetlenséget az 1687: IX. törvényezikben.

Ezen változtatni kell. Változtatni abban az irányban, a melyet történelmünkben találunk és a mely abban áll, hogy sem a királyunk, sem, becsületükre legyen mondva, hitbizományos uraink nem ragaszkodnak az elidegeníthetetlenséghez, hanem az adott szó szentségéhez.

Dr. Lányi Bertalan művében utal rá, hogy ezt az elidegeníthetetlenséget a gyakorlat nem tartja oly ridegen, a mint meg van írva. Sajnos, hogy eseteket nem közölt.

Közlök én egynéhányat.

Az első magyar hitbizomány Pálffy Pál grófnak, a nádornak pozsonyi senioratusa. Ehhez tartozik a pozsonyi vár, ugyanaz a vár, melyben a Habsburg-házát örökösnek tették a királyi méltóságban, melyben a *pragmatica sancti*ót csinálták, melyben elharsogták a *vitam et sanguinem*-et Mária Theréziáért, a Habsburgokért. A napoleoni háboruk után katonák felgyújtották a várat. A vár elégett. Ferencz

király felszólította a vár urát, a pozsonyi grófot, építse fel újra. A pozsonyi gróf alázatosan azt felelte: nincs annyi pénzem, inkább visszaadom a várat.

És így történt. Kivették a várat a hitbizomány birtokából vissza a királyi birtokba. Ma katona-tanya. Ki mondhatja, hogy mindez nem egészen helyesen történt! De a hitbizományi törvény ily transactióról nem tud semmit.

Egy nagy hitbizományban történt, hogy a hitbizományi urat kiszemelték valami diplomatikus fontos missióra. Valami koronázáson kellett volna a Fölséget, a monarchiát képviselni. A hitbizományi úr természetesen hódolattal bejelentette, hogy aláveti magát. Kész kimenni, csak hogy három millió forint kell ahhoz, hogy méltó fénynyel felléphessen. És megjött az engedély, hogy a hitbizomány állagának papirjaiból három milliót eladhatnak, és hogy ezt a három milliót a hitbizományi úrnak szolgáltatassák ki. A mi meg is történt.

Szó sincs róla, hogy az helyes dolog volt. A splendor familiæ valószínűleg fényesen ragyogott künn. De tény az, hogy az eljárás nem felel meg az osztrák polgári törvénynek és hogy a mi régi törvényünk nem tud semmit az ilyesmikről.

Még eclatansabb a következő eset:

Egy nagy hitbizomány fizetési képtelenség előtt állott. Nem pazarlásból, nem oktan pazarlásból, hanem nagy acquisitiókból eredt a fizetéseképtelenség és abból, hogy a majoresco állandóan nagy állami missiókban külföldön élt, a melyek mellett birtokaival nem igen törődhetett. *Denique fizetéseképtelen lett.* A főúr nem törődött sokat a hitbizományi rendelettel, mely őt a fizetéseképtelenséggel szemben megvédte volna vagyona birtokában, hanem audientiát kért a Felségnél és azt adta elő: hogy «Egy Esterháznak csak ki kell adósságait fizetni». És a Felség is ebben a nézetben volt és megadta az engedélyt, hogy az adósság ki-

fizetésére 400,000 holdat adjanak el a hitbizományból. A mi meg is történt.

Nyugodtak lehetünk legalább abban, hogy a király igazságérzete, a hitbizományi urak nobilitása meg fogja akadályozni a királyi rendelet kiméretlen végrehajtását, azt, hogy az elidegeníthetlenség a jólelkű hitelezők kijátszására szolgáljon. De igaz az is, hogy a királyt nem közelítheti meg mindenki és így érthető, ha még Deák Ferencz is úgy beszélt 1834-ben, hogy a hitbizományi jog előmozdítja a csalást!

Legújabb időben megindult a parcellázási mozgalom. A földművelési miniszter valami 100 milliót kér az országgyűléstől. 1909-re kapott is 10 milliót. Gyakorlatilag, úgy látszik, úgy akarja végrehajtani, hogy hitbizományi uraktól megveszi a birtokokat és aztán a szegényebbeknek amortisatióra eladja. Ez idén gr. Festetich Tassilótól vettek meg nagy területeket. Ez is nagyon helyes dolog, de tény, hogy mai hitbizományi jogunk *ilyen* transactiókról nem tud semmit; bár a birtokcserét ismeri.

Ha már fenn akarjuk tartani a hitbizományi jogot, akkor az elidegeníthetlenséget kicsit másképp kell szabályozni, mint mai nap van szabályozva. Ma csak a királyi kegyelem ad némi reményt, hogy az adott szó szentségét megóvjuk, hogy a hitelezők talán hozzá jutnak a pénzökhöz. De a király nem közelíthető meg könnyen, nem informálható. A hitbizományosnak ellenben meg van a *hitele*, melyet sehogy sem lehet a hitbizományi rendelettel kielégíteni. Hiszen Istenem, egy nap elveszíthet a börzén 30 milliót! *Törvény* kellene ide, hogy az az ellentét, melybe az elidegeníthetlenség sodorja a hitbizományt, ne degenerálódjon. Nem kell éppen *minden* követelésnek megadni a licitálás jogát. De annak a követelésnek, melyet a józan, becsületes forgalom adott, annak valahogy mégis csak meg kell adni a licitálás jogát. Azt, hogy a követelés ilyen-e,

esetleg a Curia vagy a hitbizományos urak autonom felügyelete vizsgálhatja meg.

Angliától, az entail birtok szabályozásából sokat tanulhatunk. Ott most már 1882 óta időhöz van kötve az elidegeníthetetlenség.

9. A hitbizomány megszűnése.

Mai jogunk erről szintén ki nem elégítő. Azt ugyan kimondja, hogy a hitbizományt várományos nem léteben, úgyszintén a hitbizományi vagyonnak megsemmisítésével meg lehet szüntetni. Pedig ezt akár el is hagyhatta volna; mert magától értetődő. Ha egyszer a tenger elnyeli a hitbizományi birtokot, hogy az ilyenkor megszűnik, csak természetes.

a) Nincs még arról sem semmi rendelkezésünk, hogy a hitbizományi úr megfosztható a hitbizományi állásától. Nincs semmi fegyelmi hatóság szervezve, mely az érdemetlent, a ki a splendor familiæ-t nem respectálja, leüsse arról a kiváltságos állásról, a melyet csak kifogástalan nagy étellel érdemel ki.

b) Hogy valamennyi érdekelt a hitbizomány megszűntetését kérheti, az nincs ugyan kimondva expressis verbis, hanem helyesen következtetik az egész rendelet szelleméből. Tudtommal csak a br. Stummer-hitbizomány lett ekkép megszüntetve.

De hát: ha 56 várományosból csak egy, a legtávolabb álló ellenzi, akkor se lehessen azt megszüntetni? mikor oly hitbizományaink is vannak, melyeket semmi nagy mult, semmi hazai kegyelet nem tart fenn. És mikor bizonyos, hogy a jövőben sok oly hitbizományunk lesz, a melyet adósságai agyon nyomnak.

Ma 91 hitbizományunk van. Nem túlsok. De az tény, hogy nem mindegyik üti meg azt a vagyoni mértéket, a

mely a hitbizománynak fennállásához *közérdekből* szükséges. A felit vagy a harmadát egész nyugodtan el lehetne törölni. Annival inkább, mert különben a hitbizományos úr hitele annyi adósságot csinálhat, hogy fentartásuk közbotrányt idézhet elő. A családok szaporodása is ugyanerre vezet.

A megszüntetés kérdését irodalmilag még nem nagyon tárgyalták. A magyar irodalomban csak egy gondolatot találtam, azt, hogy a senioratust másképpen kell megszüntetni, mint a primogeniturát. Helyes. De a feladat nehézsége nem ebben fekszik. Senioratusunk csak három van. A Pálffy, Zichy és Szapáry-féle. Primogenituránk meg 88!

Kíváncsi volna, ha a hozzáértők behatóbban foglalkoznának a primogeniturák megszüntetésével. Idevágólag tán nem elegendő az az elv, a mit minálunk kimondtak; a mit Deák is helyeselt. Az t. i., hogy *egyszerűen* a köztörvény alá helyezik a vagyont. Például: a hitbizományban 10 fiutód, 10 leány van. Nem volna helyes, ha *pusztán* csak a köztörvény alapján egyenlően kellene a vagyont közöttük szétosztani. Mert az bizonyos, hogy az *alapító* a család *nevét* akarta biztosítani. Ezt a nevet pedig csak a fiutódok tartják fel. Csak két hitbizománynak van, a Haynau Gyula br. és Barkóczy grófé, a melyben első hitbizományos úr egy nő. Haynau-nál Haynau Klotild báróné; Barkóczy-nál Barkóczy Ida grófné. De a többiben, 89-ben, mindenütt fiú. Azt hiszem ennél fogva, hogy a rideg köztörvény, mely egyenlőséget statuál, nem felel meg sehoggy sem az alapító akaratának. Ugyanebben a nézetben van *Katona* is. Én ezt a sírból felhangzó viva vox-ot jobban szeretném respectálni és a férfiaknak több jogot, mondjuk két-három annyit adnék, mint a nőknek.

c) Közlök két esetet gyakorlatomból a hitbizomány megszüntetéséről, helyesebben a hitbizomány meg nem adásáról és az ezt követő vagyoni osztályról.

Egy régi nemes ember, az első adományt még Mátyás királytól kapta a családjá, végrendeletében elsőben kielégíti négy fiát és két leányát, de ugyanebben a végrendeletben hitbizományt alapít. Első hitbizományi birtokos az elsőszülött fia, ennek magvaszakadása esetében sorrendben a többi három fiú. Ha ezek mindnyájan kihalnának, a leányok, illetve utódaik kapják a vagyont. A végrendelkező *igen* előkelő állásban volt. Meghalt. Meghaltak a nagy protectori is. Úgy harmincz évvel a végrendelet után folyamodnak a hitbizomány jóváhagyásáért. Megtagadtatott.

A megindult hagyatéki eljárásban az első fiú igényli az *egész* vagyont. «Hitbizomány nem lehetséges, ennélfogva a törvényes öröklés útján az enyém az egész vagyon. Legfőlebb hitbizományi helyettesítést lehet a második fiúnak adni. A többi, és a leányok, nem kapnak semmit.»

A kir. Curia, nem ebben az esetben, csakugyan 1903-ban kimondta, hogy a hitbizomány jóvá nem hagyása esetében valamelyes *hitbizományi helyettesítést*, mint *legközelebb állót* kell elfogadni. «Mert ez az élő jog.» Azonban egy későbbi határozatban erről az «élő jogról» már a Curia se tud semmit.

Nem is lehet kétséges, hogy a hitbizomány jóvá nem hagyásánál nem a közönséges jog alapján kell eljárni, mely fiút és lányt egyenlően részesít, hanem azt kell keresni: *mit akart az alapító?* micsoda jogutódlás felel meg leginkább az *alapító* akaratának? — Micsoda jogon fosztjuk meg a második, harmadik, negyedik fiút és a leányokat a nekik és utódjaiknak ígért vagyontól? Az elsőszülött koros ember és legény. Quo jure legyen a vagyon csak a másodiké, a ki szintén legényember. Tán hogy azt valami maitresse-ére hagyja? Az igazság egészen másutt fekszik. A vagyont valamennyi gyermek között el kell osztani és arra ügyelni, hogy a fiúk az alapító inteniójához képest többet kapjanak, mint a leányok. —

A másik eset a következő:

Meghal egy igen gazdag főúr, a ki legényember volt; semmi leszármazója nincs, de van egy nővére, a ki egy többszörös hitbizományi úrnak a neje. Törvényes örökösödés szerint az a nővér a főúrnak egyetlen örököse. Az örökölné a sok milliót.

Azonban a főúr végrendeletet csinál és abban hitbizományt állít a nevét viselő család távolabbi tagjai javára. Mindenképen kitünteti, hogy nővéreire nem hagy semmit, mert annak úgy is van fiai révén két nagy hitbizománya. Oly jogutódlást állapít tehát meg, mely mindig az ő családjában mozog, és mely a családban levő leányok fiúsításával *beláthatatlan* időre documentálja, hogy az alapító a *saját családjának* szánta a vagyonát, semmiképen sem túlgazdag nővéreinek, idegen családnak!

Az alapító ily világos akarata mellett hogy lehetne a hitbizomány megszüntetésénél vagy felállításának megtagadásánál a nővérenek a vagyont átadni? Nem-e világos, hogy az a végrendelkező intentiójához képest csak a saját családjá kaphatja?

Nem-e azért jelölte ki a saját családjának férfi tagjait? Az alapítónak kétségtelenül ez volt az intentiója; ez a viva vox, a mely a sírból szól. —

d) Valami szabályt kellene adni az alapító levelek azon elég gyakori rendelése ellen is, a mely a fiág kihalása esetére a hitbizományt a leányokra utalja által. Feljogosítja a lányokat, hogy fiúsítsák magukat, a régi családi nevet vegyék fel férjük neve mellé és tartsák meg a vagyont, a splendor familiæ-t. — Tudvalevőleg ilyenformán tett Koháry herczeg is, a kinek lánya Coburg herczeg felesége lett. De utóbb bizony letette a Koháry nevet.

II. *Földes Béla* Szilágyi Dezsőnek egy jó emlékiratot dolgozott ki a magyar hitbizományokról. Abból tudjuk, hogy ma összesen 91 hitbizományunk van; 2.313,429 hold területtel, a mi az ország területének 4'7 %-a; kataszteri tiszta jövedelme 5.342,407 frt 69 kr. (1889)*

Megfelelnek-e ezek a hitbizományok azoknak a nagy szavaknak, a melyekkel létesítésöket indokolják. Becsületére válnak-e a királynak, a hazának a mai jogéletben? Fenntartják-e a splendor familiæ-t?

Nem adhatunk erre a kérdésre más választ, mint a mit Deák Ferencz adott 1834-ben. Tudniillik azt, hogy bizony nem felel meg.

A hitbizománynak volt erkölcsi jogosultsága a *régi* korban, a mikor a király szinte mindenható volt és a törvénnél fogva a nagyvagyonú földesurak szintén hatalmas nagy urak voltak, nagy szolgálatokat teljesíthettek. A Pálffyak, az Esterházyak csakugyan oly férfiakat adtak a királynak és a hazának, a melyekre büszkék lehetünk.

De ma más időket élünk. A király ma gyakorlatilag kisebb úr; a gazdag ember, a nagy földesúr meg jogilag semmi. Ma már nincs jogosultsága a hitbizománynak.

Mert ma már nemcsak «talán» igazság, mint Deák Ferencz mondta, hanem igazi nagy igazság az, hogy pusztán

* *Földes Béla* szerint 1897-ben *Ausztriában* van 493 hitbizomány, ebből 196 pénzhitbizomány; a hitbizományok területe 1.140,123 ha, a mi az összes birodalmi területnek 3'8 %-a, az összes birodalmi erdőterületnek 8'66 %-a. *Poroszországban* 1895 végén 1045 hitbizomány volt; hitbizományi terület 2.121,635'8 ha, a mi az összes birodalmi területnek 6'09 %-a, az összes birodalmi erdőterületnek 11'65 %-a. A hitbizományi terület évi tiszta hozadéka 25'9 millió márka. — Fenntartjuk-e a hitbizományokat, az főleg *nemzetgazdasági* politikai kérdés, mert jogilag az elidegeníthetlenséget elfogadhatóvá tenni nem lehet. Az kibékíthetetlen ellentétben áll a mai jog elvével. Azonban fájdalom, ezzel a kérdéssel nemzetgazdasági, politikai szempontból minálunk behatóan senki sem foglalkozik. Felszólalások vannak; de *adatokra* támaszkodó komoly dolgozatok nincsenek. Nehezen, sőt részben meg sem szerezhetők a hitbizománys urak gazdálkodásának adatai és komoly studiumra van szükség ezen adatok nemzetgazdasági, politikai mérlegelésénél.

jogi uton, privilegiumokkal nem lehet nagy embereket nevelni, fényes családokat fenntartani. A nagyság, mindig Isten adománya; másodsorban a nevelés, a munka gyümölcse. Némi vagyon elősegíti a nagy emberré való fejlődést. De a *nagy* vagyon, a hitbizományi vagyon azt szinte lehetetlenné teszi! A nagy vagyon, annak belföldön, külföldön való élvezete bizony fárasztja az urát, annak minden képzetét, gondolatát, akaratját. Hozzá sem juttatja a komoly munkához! Mintha egyenest a nagy munka ellen volna szervezve! Intézményszerűen akadályozza meg, hogy a nagy vagyonú urakból hatalmas nagy alakok sarjadzanak elő! A mai magyar állapotok mindenkit meggyőznek, hogy *biz'* ez így van!

Az intézmény karakterisztikus sajátása az elidegeníthetetlenség. De ez soha, sehol be nem vállal. Az ó- és középkorban nem is ismerték. És a hol és a mióta ismerik, a XVII. század óta, ott mindenütt lesúlyesztette az előbbi kor férfierélyét.

Ne csodálkozzunk azon. Hisz ha a lefolyt századokat nézzük, azt látjuk, hogy még a fejedelmi házak, a császárok és királyok sem tudják családjuknak a splendor familia-t biztosítani! Pedig bőviben vannak mindannak, a mi nagy és dicső! S mégis! Nem tudnak családuknak kiváló nagy férfiakat biztosítani.

Ha a hitbizományokat olyan formán lehetne szervezni, mint Loyola szervezte a jezsuita rendet, talán másra konkludálnék. Akkor tán azt gondolnám: igazságtalan egy intézmény *biz'* az a saját családjával, harmadik személyekkel szemben: de hát: nevel hatalmas embereket, a kik hatalmas tényeikkel, a *millióknak* tett szolgálatukkal/elfeledtetik azt a sérelmet, a mit családjuk *egy pár* tagjának tesznek.

A mai hitbizományi jog semmi garanciát sem ad arra nézve, hogy a majoreskók kiváló emberek lesznek. Ez egyik legnagyobb hiánya és a jogot is csak ennek reformjával

lehet fenntartani. Az kétségtelen, hogy ennek a garantiának megteremtése nagy, eddig soha, sehol meg nem oldott problema. —

A leányok és a későbbben születettek ki vannak mai nap zárva a családi vagyomból. Minden igazi ellenérték nélkül. Gyakorlatilag pusztán csak azért, hogy a családnak *egy tagja nagy úr* lehessen. Lehet mondani, hogy a hitbizomány nem a splendor familiæ-t, hanem a *család* ruináját biztosítja.

Az elidegeníthetetlenség és a hitelezők jogos érdekei! A tapasztalás mindennap igazolja, hogy a hitbizományos, a kinek 5—10 milliót érő hitbizománya van, *annak megvan ugyanannyi hitele is*. A pénzes ember szinte örül, ha pénzét oda adhatja neki. És ez a hitelező ne kaphassa meg a pénzét? Még a jólelkű, becsületes hitelező sem? Az elidegeníthetetlenség és a hitbizományosnak nagy *hitele* oly ellentéteket teremt, a melyek katasztrófára sodorják a hitbizományt.

Az elidegeníthetetlenséget *minden* körülmények közt nem lehet fenntartani. A multban sem tudták. Oly törvény kell, mely legalább a jólelkű hitelezőt megvédi és neki megadja a licitálás jogát.

III. *Hogy állunk ma a hitbizományi joggal?*

Voltakép nem tudjuk. Mert nagy köd borítja az életet, úgy hogy a jövődőt tisztán nem látjuk.

Ma az a helyzet, hogy 1848-ban, a midőn az egyenlőség és szabadság fundamentumait raktuk le az ország számára, egészen *megfeledeztünk* arról, hogy azt a legvagyonosabb osztály számára is behozzuk. Úgy csináltuk 1848-ban az új rendünket, mintha hitbizomány nem is léteznék. Szóval egészen *megfeledeztünk* róla. Megesett ez más téreken is!

És midőn 1867-ben visszanyertük alkotmányunkat, akkor se történt semmi. Deák Ferencz és hívei vezették

akkor az országot. Azokról tudva volt, hogy lelkükben a hitbizományt eltörölni akarták. De absolute nem értek rá még a legenyhébb módosításra sem, annál kevésbé eltörlésére. Az ország dolga annyi nagy munkát és gondot adott nekik, hogy a hitbizománynyal sehogy se értek rá foglalkozni. Maradt minden a régi állapotban. Sőt még irodalma se volt abban a korban a jognak. Nem írt senki egy szót sem. A kérdés teljesen nyugodott.

De az *életben* azért történt valami. Irtam már fönnebb róla, hogy a hitbizomány az életben, gyakorlatilag popularis intézmény kezdett lenni. Királyunk uralkodása alatt a nagyvagyonú nemesség megbarátkozott vele. 62 hitbizományt állítottak 1848 óta!

Párhuzamosan ezzel a mozgalommal megalakult az agrárpárt, a nagyvagyonú nemesség pártja, és most már annyira megerősödött, hogy szinte uralkodó pártja az országnak. Az ő akarata szerint történnek a nagy dolgok. Ennek az agrár-pártnak ugyan még nincs nyíltan kibontott zászlaja a hitbizományi jog fenntartása mellett. De programjának *minden* pontja oda mutat, hogy biz azt fenn akarja tartani. Hisz még apró gazdaságba is be akarja hozni a homestead-et!

Az agrár-párt uralomra jutásával a régi *Deák*-párt elzüllött, megszűnt. Meg szűnt még az utódja, a szabadelvű-párt is! Szinte komikusan hat reám, ha mindennap azt hallom, hogy megszűntél, meghaltál! Mintha a Deák ideái egyáltalában meghalhatnának! De azért tény, hogy a Deák ideái *vezér nélkül* élnek a hazában. Még a hitbizományi kérdésekben is.

Ilyen áramlatok között készült el *polgári törvénykönyvünk* első tervezete.

Nem lehet csudálni, hogy az országban lévő áramlatokat tekintve a hitbizományi jogról csak annyit mond, hogy erről külön szabályok állanak fenn, a mit az indo-

kolás úgy magyaráz, hogy a hitbizományi jog felett politikai szempontból külön kell majd dönteni.

Vagyunk tehát ott, hol 1848-ban, 60 év előtt voltunk. Szabályozunk az országban; törvényt csinálunk, de a nagyvagyonú nemesség, a hitbizományosok jogához nem nyulunk.

A mi a magyar történetet tekintve annyit jelent, hogy talán még 150 évig maradhat a hitbizományi jog a mai állapotában! Hisz 1723-tól a mai napig 185 év járt le, a nélkül, hogy a törvényhozás ezzel a kérdéssel foglalkozott volna. Ha ez idén megcsináljuk a polgári törvénykönyvet, *úgy a hogy javasolják*, bizony lefolyhat ugyanannyi minden reform nélkül!

III. PÁLFFY JÁNOS GRÓF VÉGRENDELETE.

I. Én nem vagyok a mai hitbizományi intézmény híve. Nem tartom szerencsés institúciónak. Én Deák Ferencznek vagyok híve, a ki eltörölni akarta. És a mit életemben láttam, az még megerősített ebben a nézetben. Azt láttam ugyanis, hogy a szabadság *lőbb* jót hozott az országra, mint a 48 előtti megkötöttség, pláne a hitbizomány. A nemesség 1848 óta nagy arányokban pusztul; elliczítálják birtokaikat. De a kik megveszik, az új urak, azok egészben véve mégis *sokkal jobban* bánnak a birtokkal, mint a régi nemesek. Törődnek vele, dolgoznak rajta. Kétségtelen, hogy a birtokok jobb állapotban vannak, mintha a régi nemesség kezén megmaradtak volna.

Ki kell azonban jelentenem, hogy a szabad forgalom mellett ma már nem lelkesedem annyira, mint például 40 év előtt. Mert sajnós, nem csinálunk a szabadság alapján elegendő törvényt; nem üldözzük a léhaságot, nem pártoljuk a szorgalmas embert úgy, mint kellene!

És ennek következtében *lassan, nagyon* lassan fejlőd-

dik a szabadságon a gazdasági élet, késik a nemzeti boldogság!

Ily állapotok között hirdetik ki Pálffy János gr. végrendeletét, mely a hitbizományi jognak új alakulatot akar adni.

A végrendeletben oly ideák vannak, hogy vele annnak is foglalkozni kell, a ki nem barátja az intézménynek. A mai hitbizományi jog bizonyára fenn nem tartható, de Pálffy János gróf végrendelete szellemében tán fenntartható, vitatható.

Én a gróf végintézkedéseiben, bár nincsenek egészen kidolgozva, oly tétéleket látok, melyek még a külföldön is újak és melyek alkalmasak arra, hogy a hitbizományi jogunkat egészséges irányokba vezessék. Hogy fognak-e vezetni, az első sorban persze attól függ, hogy a hitbizományos osztály fel akarja-e ölelni és függ az államkormány intézkedéseitől.

II. *Pálffy János gróf* 1907 november 14-én kelt, 1908 junius 3-án kihirdetett végrendeletében *ő* hitbizományt alapított.

Nézzük közlelől.

III. *Az alapító hazafias áldozatkészsége.*

A mai hitbizomány ellenkezik az általános jog elveivel; ellentétben van a család keresztényi felfogásával, az emberek egyenlőségével, az adott szó szentségével, valóságos privilegiumot állapít meg egy ember számára.

Illő, hogy ezt a privilegiumot ha már adjuk, csak arra érdemesnek adjuk. A régi időben hatalmas főúr kaphatta csak, a ki tényleges szolgálatokat tudott teljesíteni a királynak; banderiumot, katonát, pénzt.

Ez az idő letűnt. Van-e valami, a mi a banderiumok, az udvari, a dinasztikus szolgálatok helyébe lépett?

Pálffy János gróf végrendelete szerint van. A nemes gróf azon a feltevésen áll, hogy a mai időkben a hitbizomány alapítója *a hazának* tegyen nagy szolgálatokat. Nem

kicsinyszerűeket, a Dispositions-Fond számára valókat, hanem nagyokat és maradandókat. Tegyen szolgálatokat egész életével. Szolgálatai elismeréséül kívánhatja, hogy nevének privilegium adassék.

Pálffy János gr. egész élete, végrendelete ezt igazolja.

Pálffy János gróf utolsó férfisarja volt azon Pálffy János grófnak, a ki a Pálffyak királyfai ágának az alapítója és az újabbkori magyar családoknak egyik leghatalmasabb alakja volt. Barátja, meghitt barátja volt Savoyi Jenőnek, a kinek tábornoktársa és helyettese volt háborúiban. A Rákóczy időket ő zárta le a szatmári békével, a *pragmatica sanctiót* ő vitte keresztül az országgyűlésen, a *vitam et sanquinemben* nagy része volt; II. Frigyes elleni porosz háborúban hősileg védte királynéja hatalmát; volt nádora az országnak, kormányzója a magyarországi hadaknak. Mindig hű a hirályához, a ki is őt «*Mein lieber Vater Pálffy*»-val tisztelte meg egy levelében. E mellett *magyar ember* volt tetőtől talpig.

A württembergi herceget (ma királyi herczeg volna), kihitta párbajra és agyonlőtte, mert ez a magyar katonákat egyszer becsmérelte. Ezért menekülnie is kellett Bécsből; a württembergi herczeg valószínűleg rokona volt a királynak. De visszajött, nagy szolgálatokat tett a királynak 87 éves hosszú életében.

Ennek a gróf Pálffynak volt utolsó férfi sarja gróf Pálffy János.

Született Pozsonyban 1829-ben. Más idők jártak fiatal-sága idejében Magyarországon, mint őse idejében. A 48-iki forradalom hosszú időre különválasztotta a királyt és a nemzetet. Pálffy János nem nevedett a királyi kegyelem sugarában. Birtokain élt.

És élt tudományos, művészeti hajlamainak. Utazott sokat. Sokat szerzett. Vagyonát tán *meglízszerezte*.

Az alkotmányos élet helyreállításával 1870-ben elfog-

lalta a pozsonyi főispánságot. Hisz ő volt az örökös pozsonyi gróf; elfoglalta a főispánságot.

Azt is *suo modo* töltötte be. Fizetést nem fogadott el; azt a *pozsonymegyei* alapítványokra adta. Három év alatt e czímen vagy 30.000 koronát. Felfogása szerint a főúr ingyen tartozik a hazát szolgálni.

És nemcsak *ingyen* vitte főispáni méltóságát, hanem patrioticus kötelességének ismerte, hogy megyéjét bőkezűen támogassa. Több mint 250.000 frtot adott mint főispán közczélokra. Így megalapította 20.000 frt adományával a pozsonyi tiszti nyugdíjintézetet; adott 15.000 K-t inséges közmagraktári alapra; adott 16.000 frtot a pozsonyi ág. hitvallású theológiára, ő maga persze katolikus volt; adott 60.000 frtot a kolera idejében a pozsonyi szegények jobb élelmezésére; hozatott a vármegyébe Bécsből, Pestről orvosokat, ellátta őket mindennel; adott 50.000 frtot a szegedi árvizkárosultaknak, szóval olyan főispán volt, a melynek párját nem találjuk meg főispánaink körében.

Korban előrehaladva, családja, de még neje sem lévén. 1890-ben egy iskolai *ösztöndij*-alapítványt tett. Ebben lerakja élete meggyőződését: «Úgy voltam és vagyok mindenkoron meggyőződve, hogy a *magyar* államnak, *mint ilyennek*, feltétlenül szüksége van arra, miszerint a *törzsét képező magyar középosztály* fentartassék és mindinkább gyarapítva erősbíttessék.» Ennek a *magyar középosztálynak* 1.743.600 korona értékű birtokokat hagy azzal, hogy a fiai minden valláskülönbség nélkül 700 és 1000 koronás ösztöndíjakat kapjanak közép- és felső-iskolákon való tanulmányaikra. Egyre-másra évenként 50–60 tanuló kapná e szerint az ösztöndíjat. Egy generatio alatt tehát vagy 1800 ifjú! — E mellett gondoskodott a szegény középiskolai tanárok nyári üdülő helyéről; a vöröskői várból őt illető $\frac{3}{8}$ részt nekik rendelve ki — üdülő helynek! Ezen ösztöndíj-alapnak birtokai most $3\frac{1}{2}$ millió koronára becsültetnek.

Dr. Wagner Lajos ifjúkori barátom, a pozsonyi reáliskola ny. igazgatója részt vett azon küldöttségben, melyet a pozsonyi intelligentia gróf Pálffy Jánoshoz menesztett, hogy megköszönje neki az ösztöndíj-alapnak az alapítását.

Lelkesedéssel beszélte el nekem, hogy egész hosszú életének *legszebb látványa* volt Pálffy János gróf. Hogy villogott, lángolt a szeme, mikor köszönetét fejezte ki! *«Ezen az uton, a középosztály nevelésén és felemelésén kell dolgoznunk, áldoznunk, ha a hazát boldoggá akarjuk tenni . . .»*

E hazafias áldozatkészségét a gróf a Pozsonyban 1907 november 14-én kelt végrendeletében ujjakkal egészítette ki.

A végrendelet IX. pontjában «erdői gróf Pálffy János tanulmányi alapítványa» név alatt több birtokából egy, 5,600.000 K értékű alapítványt tesz, melynek jövedelmeiből kiváló tehetségű, törekvő, született keresztény vallású ifjak évenként 4—6000 K segélyt kapnak, a kik a magyar főiskolák elvégzése után még *külföldi* híres iskolát, mestert, neves képzőintézetet, műhelyeket, gyárakat tanulmányozni akarnak.

Ezt az alapítványt a vallás- és közoktatásügyi minister kezeli, az ő fenhatósága alatt áll. A minister az az illető tanári testületek véleménye alapján dönt.

•Ez alaphból évenként 15—20 ifjú kapna külföldi stipendiumot. Egy generáció alatt vagy 600 ifjú! —

A végrendelet X-ik pontjában 178 eredeti műfestményt a magyar országos muzeum képtárának hagyományoz, hogy a muzeumban lehetőleg egymásba nyíló s egymás melletti külön termekben helyeztessenek el Pilotynak «Nero Róma romjain» című képpel, a melyet a gróf még életében ajánlékozott volt a muzeumnak. Ez adomány értéke sok millió korona. A leltára még nincs felvéve, de milliókra becsülik az értékét.

A végrendelet VIII. pontjában rendeli, hogy a királyfai

és bajmóczi várkastélyaiban, a pozsonyi és wieni palotáiban levő «egyéb nagybecsű tömérdek műtárgyát és műfestményét *muzeumszerű meglekínítésre* tartsák fenn. Ha Bécsben az osztrák jog szerint a palotát nem lehetne hitbizományi vagyonnak fentartani, ejtse módját a prosenior, hogy a palotát a proseniorok részére megszerezzhessék és az abban felhalmozott műtárgyak, a képzőművészet becses remekei muzeumszerűen megtekinthetők legyenek. A műtárgyak a közoktatási miniszterium felügyelete alatt állanak. Értékek igen nagy; hozzávetőleg milliókra rúg.

A végrendelet XIII. pontjában a pozsonyi Ferencz József-gyermekekórháznak több ingatlant 200.000 K értékben ad és még 60.000 koronát készpénzben.

Pálffy János gróf művészeti alapítványai ez idő szerint még nem közismeretűek, bár értéküket igen magasra becsülik. Sok millió koronáról beszélnek. Most folyik a leltározásuk. A kiküldött becsüsök nem győzik magasztalni a remek tárgyakat. Az egyik így nyilatkozott: Pálffy János gróf műtárgyai remekek. Budapest nem is sejti, mily nagy kincseket kapott. A tárgyak olyanok, hogy Budapestből egy világra szóló művészeti várost fog teremteni. Ma mi csak sereghajtók vagyunk a művészeti városok között. Ha a Pálffy-képek lejönnek majd Pestre, egy nagy lépéssel előbbre leszünk. Számot fogunk tenni az európai nagy világvárosok sorában...!

Pálffy János gróf tanulmányi és ösztöndíj-alapjai *Európában* páratlanul állanak. Amerikában az ottani gazdasági élet egy pár nagyobb alapítást mutat. De Európában hiába keresnénk oly bőkezűséget, a melyet a gróf tanusított. Csak egy van, a mely vele párhuzamba tehető. Értem *Thiers*-nek, a francia köztársaság elnökének nagy tanulmányi alapját, melyet végrendeletében Franciaország számára alapított. Ehhez hasonlítanak Pálffy gróf alapításai. De minálunk, Magyarországon, kétségenkívül páratlanok.

IV. gr. Pálffy Jánosnak ez a hazafias áldozatkészsége az *első nagy ujtás*, a mit a mai hitbizományi jogon tett.

A mai hitbizomány üzlet volt, a mit a főúr a királylyal kötött. A király hitbizományt ad, a főúr viszont szolgáltatokat a királynak.

Ez ma, a mai jogállapotoknál fogva, fenn nem tartható és Pálffy János gróf egészen más térre viszi át a hitbizomány alapítását.

Nála is kettős ügylet az. De a király helyébe a *haza* lép. A hitbizomány alapítója milliókat áldoz a *hazának*. Milliókkal alapít közoktatási stipendiumokat, a melyekből egy generatio alatt 2500 tanult ember állhat elő; milliókkal alapít művészeti institutiókat, kiteszi közszemlére, hogy az ország intelligentiája mindig élvezhesse, művelődjék rajta. Segít a nép baján, segít a középosztályon jótékonyági adományaival, úgy, hogy állandó a haszon, a mit a népnek tesz. Ad egyre-másra, közcélokra vagy 12–15 millió koronát, ezer, meg ezer családnak nevelési javadalmat!

Szó sincs róla, ő is kiváltságolni akarja a családot, melyhez tartozott. Ő is azt akarja, hogy tagjai előkelő úri módon éljenek. Azonban ad érte milliókat az *országnak* és ez által elfogadhatóvá teszi a hitbizományt azok előtt is, a kik a mai hitbizományi jognak nem barátjai. Mert hisz lehetséges, hogy a Pálffy János hitbizományi urai nem lesznek oly nagy alakok, a minőkre Pálffy gondolt. De bizonyos, hogy a hazának tett nagy áldozatai állandóan nagy áldást fognak tenni a hazának.

A jövőendő hitbizományi joga nézetem szerint csak Pálffy János szellemében állítható össze. A régi idő letűnt; pusztán a királyi szolgálat már nem igazolhatja a hitbizományost. De a hazának tett nagy szolgálatok, oly szolgálatok, melyek *nem a rendelkezési alapra tetetnek*, hanem állandóak és mindig gyümölcsöket hoznak, alkalmasak a hitbizományok alapításának kimentésére. És ha a hitbizo-

mányokat fenn fogjuk tartani, el kell fogadni azt a tételt, hogy hitbizományt csak az alapíthat, a ki a hazának nagy, állandóan áldásos szolgálatokat tesz.

V. A Pálffy János gróf hitbizományai; jogutódlásuk.

Az első dolog, a mit Pálffy János végrendeletéből tanulunk, az, hogy a hitbizomány alapításánál figyelemmel kell lenni arra, hogy az alapító a hazának nagy áldozatokat hozzon. Milliókra menő áldozatokat, a melyek állandóan fentartják az emléket, állandóan jóra való osztályt teremtenek.

A második ujítás, a mi szintén mélyen jár, az, a mit a gróf hitbizományai jövedelmeivel teszen.

Szakít a mai gyakorlattal, mely a vagyont csak *egy családtagnak* juttatja és a többit a jó sorsra bizza. Egy oly rendszert hoz be, mely csakugyan a család fentartását célozza. Nem *egy* embernek juttat nagy jövedelmet, hanem a Pálffy-család sok, sok tagjának! Hozzávetőleges calculus szerint évenként 40—60 tagnak!

Szükséges ezt közelebbről megnézni.

Pálffy János gróf végrendeletében öt hitbizományt alapít:

1. egy *másod koridősbségi* hitbizományt a Pálffy-család második legidősb tagja számára és

2. *négy primogeniturát* a Pálffy-család férfi tagjai számára.

Nézzük egyenként:

1. A *másod koridősbségi hitbizomány*. Láttuk, hogy az *első* magyar hitbizomány az a senioratus volt, melyet Pálffy Pál gróf 1651-ben a pozsonyi várból és hozzátartozó birtokokból a Pálffy-család *legidősb* tagja javára alapított.

Ehhez a 258 év előtti, ma is fennálló senioratushoz gróf Pálffy János a végrendeletében egy *másod koridősbségi* hitbizományt alapít azon Pálffy gróf számára, a ki a

Pálffy-családban életkorra a *második*. A legöregebb birja a 258 éves hitbizományt; a ki hozzá legközelebb áll, az birja azt, a mit 1907-ben Pálffy János alapított.

Ennek a prosenioratusnak jogutódjaival és jövedelmeivel gróf Pálffy János következő rendet tesz.

Előre bocsátjuk, hogy ez a prosenioratusi hitbizomány sok magyarországi birtokból, budapesti és bécsi házakból áll. Vagy 6500 hold. Értékét a házakkal együtt 16,000.000 K-ra teszik.

Ezt a vagyont négy csoportba osztja a végrendelet.

Az *első* csoport (értéke 7,000.000 K) tiszta jövedelmének csak 50 %-át kapja a prosenior; a másik 50 %-át a gróf Pálffy-család kor szerint legidősebb harmadik, negyedik, ötödik és hatodik tagja fejenként egyenlő részekben. Ellátja ennél fogva a végrendelet a Pálffy grófi család legöregebb tagja után következő öt legöregebb tagját.

A *második* csoport (értéke 6,000.000 K) tiszta jövedelméből 20 %-ot a prosenior kap; 80 %-ot pedig azon Pálffy grófi leányok, a kiknek évenként nincs 5.000 korona jövedelmök, egyenként 5.000 K életjáradékot kapnak, a 18 éven alóli leányok 3.000 K-t. Ha elég nagy lesz ez a 80 %, a két legidősebb leány életjáradéka 10.000 koronáig felemelhető. Gond fordítandó arra, hogy igazán csak szegényebb sorsú Pálffy leány kapja az életjáradékot, a melyet persze megtart, ha férjhez megy és szüksége lenne rá.

Jövedelem évenkénti felosztásra 150.000—200.000 K; vagy 30—40 leány kaphatja évenként!

A *harmadik* csoport, értéke vagy 2,000.000, tiszta jövedelméből a prosenior kap 20 %-ot; a 80 százalékból pedig azon Pálffy leányok, esetleg újra özvegy korukban is, a kik másunnan hozományt nem kaphatnak, első férjhezmenetelőknél 200,000 K-át, második férjhezmenetelőknél 100.000 K hozományt. Igazolniok kell, hogy az első hozományukat önhibájukon kívül veszítették el. Olyannak, a ki

kétszernél többször akar férjhez menni, hozomány nem adható, valamint annak sem, a ki 40-ik évének betöltése után akarna férjhez menni. A hajadonnak a már egyszer férjnél volt hölgy előtt a hozományra elsőbbségi igénye van. Évenként 150.000 K jövedelem tehető félre a hozományokra! Tán nincs is annyi grófi leány, a mely igénybe vehetné!

A *negyedik* csoport, értéke 1,000.000 K, tiszta jövedelméből a prosenior kap 20 %-ot; a többiből a gróf Pálffy-családtagok 24 éven alóli fiai évi 4000 K *neveltetési és ellátási* járadékot kapnak, ha szüleik részéről szűk anyagi viszonyaik folytán annyit nem kaphatnak. Az eredményes tanulók járadékát a család-tanács felemelheti 8.000 K-ra és 27 éve betöltésére, ha *külföldön* akarja folytatni tanulmányait. Nagyon sok ifjú kaphatja ezt a neveltetési járadékot!

A második, harmadik és negyedik csoportból a legszerényebb számítás szerint 30—50 Pálffy leány és fiú kap évenként ellátást, nevelést, hozományt.

A prosenioratusi adományok, neveltetési, hozományi járadékokat a család-tanács conferálja. Felfolyamodás a *hitbizományi hatóság*hoz megy. A család bármely tagja felfolyamodhatik; helyes intézkedést kérhet a hitbizományi hatóságtól.

2. A prosenioratus után a végrendeletben gróf Pálffy János négy *elsőszülöttségi* hitbizományt alapít a gróf Pálffy-család későbbben született négy tagja számára. Állományuk 47.500 m. hold. A vagyon az egyik hitbizományi úr magvaszakadásával, a többinek hitbizományához, valamennyinek magvaszakadtával a prosenioratusi hitbizományhoz csatolandó. Jövedelme ez esetben egyenlően osztandó szét a Pálffy grófok között.

VI. Ha végig nézzük ezen hitbizományok jogutódlását, egy *egészen új* ideát találunk benne. Minden tekintetben tanulságost, haladást a mai rendszerhez képest.

A mai és a régi hitbizományoknál az az elv vezette az alapítókat, hogy a család nagy vagyona *egy* kézben legyen, hogy legyen mindig egy hatalmas nagy vagyonú úr, a ki a királynak szolgálatot tehet. Csak ennek az *egy*-nek az állását szabályozták; a család *többi* tagjával, a későbbben születettekkel, a leányokkal nem igen törődtek.

Pálffy János gróf *másként* jár el. Belátta, hogy a mai időben humánusan nem vihető keresztül a régi gyakorlat. Mert a régi gyakorlat kiviszi ugyan azt, hogy a hitbizományi úrnak adott esetben évi 4 millió korona jövedelme legyen. De azt nem viszi keresztül, hogy az egyuttal egy nagy, hatalmas statusférfit, a hazának nagy jóltevője legyen! Ő ma csak gazdag úr; mellette családja elzüllik, szaporodik az úri proletariatus. Nem éri el a cél, mert sem a hitbizományi úr nem *nagy* úr, sem családja nem nagy.

Ennélfogva a gróf nem alapít a 70.000 holdnyi vagyonából egy hitbizományt, melynek a jövedelmét mindig csak *egy* tag élvezze.

Hanem alapít ötöt és intézkedéseket tesz, hogy mindig vagy 40–60 Pálffy gróf fiú, leány élvezze a jövedelmet.

Mintha abban a nézetben lett volna, hogy a mai hitbizomány tévesztett egy institutio! A mai hitbizomány csak gazdag, nagyjövedelmű urakat teremt, a kik *a mai viszonyok között* de regula a sötétben maradnak. Pálffy János grófnak nem kell oly Pálffy hitbizományos, a ki milliókat költhet el évenként. Neki egy Pálffy-család kell. a kinek tagjai tisztességesen meg tudnak élni!

Ha ő 40–60 tagnak biztosítja a megélhetést, a felnevelést, akkor ebből a csoportból talán egyik-másik kiválik és fényre, vagyonra emeli a család nevét. Matematikus számítás, melyet a történet helybenhagy.

A mai hitbizományi utódlás a mai körülmények közt csak a családi *nevet* tartja fenn fényesen. A Pálffy János gróf hitbizományai fentartják a Pálffy *családot*; igazán

családi hitbizomány, egy pepinière, a melyből nagy emberek kikerülhetnek.

Azt gondolhatta Pálffy gróf, mi haszna van annak, ha *egy* Pálffynak egy millió évi jövedelme van? Hisz annyit józanul el se tud költeni! Jobb, ha ebben 40-en osztozkodnak, nevelődnek. Ebből idők folyamában előállhat újra egy *hatalmas nagy Pálffy!*

A mai hitbizományi jogunk csak az *elsőszülöttnek* kedvez, a leányokat, a későbbben születetteket kítaszítja a családi vagyonból.

Pálffy János gróf hitbizományaival egyenlővé akarja azokat tenni, a kik a természet törvénye szerint egyenlők, és kiket csak a mai jog igazságtalansága lökött bele az orvosolhatatlan egyenlőtlenségbe. Nem szünteti meg egészen a mai jog fonákságait, de rést üt rajta a későbbben születettek nagyarányú támogatásával, felnevelésével.

Három intézkedése characteristicus.

1. A senioratussal az *öt* legidősebb Pálffy gróf kap biztos megállhatást. Tán nem helyes, ha úgy fogjuk fel, hogy ezzel mintegy pensiót akar adni a család öregjeinek. Mert a Pálffy-család történetében vannak 80 éves Pálffyak, a kik becsületére váltak. Pálffy János gróf, az őse, 87 éves volt.

2. A leányokról való organikus intézkedés. Azok hozományt kapnak, még ismételten is, 300.000 K-ig menőt, és kapnak tartást, *világos összegekben* kifejezettet.

3. A később született fiúkról való gondoskodás. Ezek kapnak, a mi fiúknál a legfontosabb, fontosabb mint a hozomány leányoknál, *nevelést*, mely esetleg 27 éves korukig 8.000 K-t tesz ki évenként.

4. A járadékok, hozományok *számszerűleg* meg vannak állapítva, és hogy azt kikapják, arra nézve a *királyi bíróság* felügyelete és döntése van kiszemelve, a mi *nagy* újítás a mai joghoz képest, mely ily határozó jogot bíróságnak nem ad.

A mai magyar hitbizományi jog csak az *elsőszülöttnek* ad vagyont és dicsőséget. Mondhatni az *egyéni uraság* elvére van alapítva; a család többi tagjait innen számúzi.

Pálffy János gróf végrendelete szakít ezzel a mai joggal. Szakít az *egyéni urasággal*. Azon van, hogy a Pálffy-családot fenntartsa. Állíthatott volna hitbizományt, a melynek jövedelmét a mai felfogás szerint csak *egy* élvezte volna. Nem, ő nem a mai rendszer szerint gondolkozott. Állított öt hitbizományt és azt kötelezte, hogy még legalább 40 Pálffyt lássanak el hozománynyal, neveltetéssel, úri fenntartással.

Nyilván van, hogy 40 Pálffyból, *jól nevelt* Pálffyból, könnyebben áll elő egy kiváló, nagy ember! Van benne a maihoz képest bizonyos demokratikus vonás, mely eddig mindenütt megtermette gyümölcsét. Istenem! hisz ha az ország nagyjait nézem, csak nagy kivételkép akad köztük nagyvagyonú úr; a nagy többség szegény emberekből emelkedett fel. Sőt még a vagyonos is, ha az ország dolgával lelkesen foglalkozik, nem ér rá vagyonával foglalkozni és azt inkább elhagyja. Csak gondoljunk Deák Ferenczre!

Új idea az is, hogy Pálffy János végrendelete a hitbizományszerű neveltetési és ellátási járadékokat a bíróság döntése alá bocsátja. Első fokban a családi tanács ítél, de felfolyamodásra a bíróság. Eddig a bíróságot nem tisztelték meg ily hatósággal. De nem hiszem, hogy valaki fennakadjon rajta. A bíróságra bizzuk a döntést életünk felett. Tud az majd dönten a nevelési jutalékok felett is.

Pálffy János gróf végrendeletében *öt* hitbizományt alapít. Végig olvasva a rendelkezéseit, nem tudtam letenni arról a benyomásról, hogy itt voltaképp csak *egy* hitbizományt alapít: a Pálffy gróf *családi* hitbizományát, *öt részben*, hitbizományi alakban. A gróf által alapított öt hitbizomány annyira összefügg az egyes családtagok magva-

szakadásánál, hogy egységet csak a Pálffy-család egysége tud benne fenntartani.

Különben ez a hitbizomány alapításának a constructió-jához tartozik és tisztán kezelési, jogszövegezési kérdés. De ha az Andrassy grófok hét, a Károlyiak hat hitbizományt tudtak a legközelebb-múltban alapítani, a Pálffy János gróf öt bizománya nem ütközhetik nehézségbe. Megalakítható mint Pálffy János gróf hitbizománya öt önálló hitbizományi testtel, a mi a legméltóbb lenne.

VII. A Pálffy János gróf öt hitbizományánál nem lehet figyelmen kívül hagyni a következőket.

Pálffy János gróf nőtelen volt. Nem volt családja. Tehetett vagyonával, a mit akart. Senkinek se volt joga hozzá. A családapa kötelességeit nem sérti meg, nem statuálhat egyenlőtlenséget, gyűlöletet gyermekei között, mert hisz nem volt családapa, nem voltak gyerekei. És azok, a kiket örökségben részesít, hálával fogadhatják, a mit tőle kapnak. Ajándék az mindenképen rájuk nézve.

Ily körülmények között annál nagyobb az érdem, mely öt végrendelete alapján megilleti.

En életemben nem láttam embert, a ki a *családja* iránti kötelességeit oly nemes érzéssel teljesítette volna, mint Pálffy János gróf, a kinek családja nem is volt. Az ő hitbizományaiban nem látom azt a hiuságot, mely a mai hitbizománynak egyik sajátsága, hogy egy Pálffyt creál, a kinek millió jövedelme legyen. Hanem látom benne a ragaszkodást, a szeretetet saját családja iránt, a kinek 40—50 tagját úri módon ellátja. Bizony! arra gondolhatott, hogy a Pálffy-család 200 évig áldásosan dolgozott a haza érdekében! érdemes, hogy újra oly erőben legyen, hogy dolgozhasson. Nem ismerek Magyarországon családot, melynek megélhetéséről és fejlődéséről úgy volna gondoskodva, mint a Pálffy családéról Pálffy János gróf végrendelete alapján.

Valóságos szerencse, hogy Pálffy János gróf nagy vagyonából nem *egy* hitbizományt alapított, hanem ötöt, a mely 40—60 Pálffyt köteles ellátni. Hisz Poroszországban 1045, Ausztriában 600 hitbizomány van! A mi 91 hitbizományunknál öt hitbizomány aggodalmat nem kelthet. Utóvégre is nem baj, ha a nemzetnek van egy hitbizományi rezerv-tőkéje! Sőt az erdőket tekintve, kívánatos, hogy legyen! Hisz a Kriegsschatz is jó, bár nemzetgazdaságilag Unsinn-nak lehet mondani! A Pálffy grófi család pedig megérdemli, hogy bizalommal fogadjuk őket a nemzet kiváltságosai között. Ha történetünket nézzük, 200 éven keresztül minden nagy actusnál ott találjuk őket. Hálát adhatunk az isteni gondviselésnek érte, a jövő Pálffyaknak pedig a dicsőséges emelkedésnek az alapjait.

VIII. A *hitbizományok erdőkből állanak*. Pálffy János gróf hitbizományai 54,000 holdra terjednek. Ebből 30,000 hold erdő, az összesnek 55.56%-a.

Úgy mondják, hogy *Wekerle* első miniszterelnöksége idejében a minisztertanács azt a határozatot hozta, hogy hitbizományt nem fog királyi jóváhagyás alá terjeszteni, kivéve azt, melyben a lekötendő vagyon erdőbirtokból állana. Mondják azt is, hogy a kormány egy hitbizományt ezzel az indokolással elutasított.

Nem tudni, hogy mi igaz ebből, mi nem. De tény, hogy az erdőkérdés újabb időben ebben az irányban mozog. Deák Ferencz felszólalásában minden distinctiót mellőzött. Neki a hitbizomány nem kellett, az erdőhitbizomány sem. Újabb időben azonban ebben változás állott be. Az erdőhitbizományt elfogadják még azok is, a kik a hitbizománynak ellenségei. És ezt a tudományos kutatásoknak köszönjük, melyeket nálunk különösen az erdészeti egyesület hajtott végre.

Azt mondják, hogy jó és szükséges a szabadság; az ember akaratát nem szabad megkötöni. Több és jobb árút

termel, ha szabadon rendelkezik mindennel, ha termelését a fejlődéshez képest mindig megváltoztathatja.

Azonban az erdőre ez nem áll. Ennek a portékának más élete, természete van, mint a többi emberi portékának. Az egy hosszú életű portéka; az ember életét kétszer is meghaladja, míg az erdő használható lesz. Nincs semmi szükség arra, hogy minden perczen szabadon eladható legyen. Hozzá az éghajlat, a föld minősége az erdőktől függ. Az ország klímájának a fenntartása, javítása kizárja azt, hogy szabadon eladható legyen. Legjobb lenne, ha minden erdő az államé volna. De ha ez már nem lehetséges, legalább megkötve legyen. Át kell adni az erdőbirtokot hitbizományoknak. Az nem idegenítheti el; annak rendeltetése az, hogy híven ápolja, fenntartsa az erdőt 60—100 évig, hogy zavartalanul nőjjön az ország és a birtokos jólétére.

Tudvalevők azok a tervek, a melyeket az erdészeti tudományok fejlődése a hitbizományi vagyponra keletkeztettek.

Hisz könyveink vannak arról, hogy a magyar hitbizományi birtokot, melyek nagyobb részben mezőgazdasági birtokok, fel kell oldani a hitbizományból; el kell adni mezőgazdáknak és a vételárból *erdei* hitbizományokat kell alakítani, a hol a hitbizomány jobban tud gazdálkodni, mint a szegényebb ember. A szegény ember be se tudja várni az erdő vágását; nem él 60—100 évig. A hitbizomány ezt nem ismeri. Ott megérheti a család az erdő értékesítését.

És tényleg van is egy mozgalom, a mely a magyar hitbizományi urak mezőgazdasági birtokait feloldani akarja. A földmivelési miniszter 100 milliót akar parcellálási műveletre fordítani. Ezt csak a nagybirtokosoktól veheti. Kíváncsú csak az volna, hogy erdőbirtok vételére kényszerítse őket. Mert különben értékpapírt vesznek, a mi

ugyan kényelmes, de a mivel nem tesznek nagy szolgálatot a hazának.

IX. *A tartalékalap institutiója.* Mai hitbizományi életünk a vagyon kezelésében mutatja a legsötétebb foltokat. Az igazságügyminiszteri rendelet 18. §-a rendeli ugyan, hogy a hitbizományi birtok zár alá veendő, ha a birtokos magát adósságokba bonyolítja, ha adósságait nem rendesen törleszti, ha a birtok állagát lényegesen rongálja. Azonban ez a pont tudtommal rendesen nem lett végrehajtva. A bíróságok tartózkodtak mindig a zárlat elrendelésétől.

Pálffy János gróf az életben élt. Láttá az életet. Láttá, hogy a legtöbb hitbizományi mizéria a rossz birtokkezelésből ered. Abból, hogy sokat költenek, de arról nem gondoskodnak, hogy sok jövedelmök is legyen. Ha a saját családjára visszagondolt, látta, hogy a pozsonyi várat elégették és hogy a családnak nem volt pénze a várat újra felépíteni. Visszaadták a királynak.

Ilyesmit nem tudott megtűrni.

És azért végrendeletében szokatlan új rendelkezéseket vett fel.

Elrendelte, hogy a prosenioratus jövedelmének 20%-a, az elsőszülöttségi négy hitbizomány jövedelmének 15%-a évenként egy «hitbizományi fenntartási és újrafelépítési alapra» mindaddig fordíttassék, a míg ezen félretett tőkék meg nem ütik az illető hitbizomány leltári értékét.

El van tehát rendelve, hogy az öt hitbizományi urak tartoznak vagy 40—50 millió korona tartalékalapot gyűjteni, hogy hitbizományát jó karban tarthassák. Ennyi lehet t. i. a hitbizományok állagának az értéke.

Új, merőben új rendelkezés ez. Abba az aristokratikus jogba, a hitbizományba beleviszi azt a gondolatot, mely a kereskedelmi jogban keletkezett, de ma már minden gazdaságban érvényes, hogy az élet, az idő beláthatatlan eséllyel szemben legyen egy tartalékalap, a melyhez nyúlni

lehessen. Hisz a németek is részben a 60 millió aranyuknak, a Kriegsschatztnak tulajdonítják a nagy francia háborújuk gyors vitelét!

A reserve-tőke nagysága szembeötlik. Kereskedelmi vállalatoknál 10% szokott lenni a reserve-fondnak statutumszerű előírása. Miért legyen hát hitbizománynál 100%?

A végrendelet nem nyilatkozik az indokról. Ennél fogva csak kombinálni tudunk.

Pálffy János gr. ismerte a hitbizományi életnek azt a nagy baját, hogy a hitbizományos urak nem tudnak spórolni, nem gyűjtenek tőkét, nem törődnek a birtokukkal. Hát rá akarja erre a hitbizományi urakat legalább az ő hitbizományaiban szoktatni. Nem az egész jövedelem a tettek, mondja nekik. Egyötödrészt félre kell tenni a birtok nagyobb és jobb fenntartása érdekében. Nem a *közön-séges* fenntartási költség ez; mert azt a hitbiz. úr a rendes jövedelméből köteles fedezni. Ez rendkívüli reserva és erre a rendkívüli reservára mindig egyötödöt félre kell tenni. Spóroljatok tehát mindenekelőtt! Tartsátok észben a birtokotokat! Minden ötödik forintnál! Mindennapi legyen rajt' a gondotok! A birtok csak akkor jó, ha tőkétök van és marad még úri megélhetésekre elég!

Azt látta, hogy az adósságcsinálást nem tilthatja meg; nem hagyhatja meg, hogy vagyonukra vigyázzanak, jól gazdálkodjanak mindenben. Hát legalább pusztá nyersen egy matematikai szabályt állított fel. Évi 20%-ot a vagyon fenntartására!

Az intézkedés nem biztosítja ugyan a helyes kezelést minden tekintetben, de kellő végrehajtás mellett a birtokok fenntartását, javítását biztosítja. 100% reservetőkénél többet nem lehet tenni. Biztosítja, hogy a hitbizományos urak nevezetesen spórolni kötelesek, a mi a helyes vagyonkezelésnek *egyik* alaptétele.

X. A hitbizományi gondnok nem lehet családtag. Végre

új rendelkezés a végrendeletben az, hogy a hitbizományi gondnok a Pálffy grófi család tagja nem lehet. Azt «*a régi magyar középosztályhoz tartozott családok ivadékaiból*» kell venni.

Ezzel sanálni akar a gróf egy nagy bajt, mely nálunk megvolt. Nem kötelezőleg, de tényleg rendszerint családtagot bíztak meg a gondnoksággal. Sok családban szegény későbbi születettel. A családtag-gondnokot ajánlja az, hogy rendszerint ismeri a családi, vagyoni viszonyokat; és várományos is hozzá de regula. Hátránya ellenben, hogy a tapasztalás szerint bátortalan, nem mer ellenkezni a hitbizományos úrral.

Csakhogyni ki kell majd építeni ezt az új gondnoki intézményt, hogy idővel ellentállhasson, erélyesen végezhessen ellenőri tisztét. Ez a családi tanács dolga lesz, a mely különben a Pálffyaknál már jól is működött.

XI. Mindezeket reassumálva, Pálffy János gróf végrendeletét úgy kell tekintenem, mint a mely új korszakot nyit hitbizományi jogunkban, abban a jogban, a melyet a legujabb fejlemény oly rideg uraskodásra akar felhasználni.

A gróf intézkedéseinek a lelke:

1. *Szeresd hazádat; áldozzál érte*, hogy százan, ezerezen kapjanak jó nevelést. Ezt mutatják a milliós alapítványai.

2. *Szeresd a családot*; ne csak egyet boldogítsál, hanem terjeszd ki gondodat annak minden tagjára, a leányokra, a későbbben születettekre. Lásd őket el neveléssel, megélhetési substratummal.

3. *Szeresd birtokodat*; gondod legyen rá mindig. A reserve-fondra gyűjtsél!

4. *A köznépéből fogadj el gondnokot*. Úgy mint a legelső nép, a kinek a legnagyobb bírái vannak, mégis ragaszkodik a polgári esküdtszékhez és a döntést arra hagyja, úgy családjában Te is fogadd el a közembert. Annál van tisztesség, a mit el nem nyom a családi érdek.

Pálffy János gróf nagy, gazdag úr volt. De hosszú életében belátta, hogy a nagy úri örömek ki nem elégítők, szinte unalmasak, szánmalmasak. Fordult ennél fogva a belső érzelmekhez, a mi más embernek, a hazának gyümölcsöket hoz. Vagyonát ennek szenteli; nem kártyának, sportnak, maitresse-nek.

Tanulmányi stipendiumaival a *szegényeknek* ad megélhetést, emelkedést. Hiszem is, hogy a Pálffy-stipendisták ezrei állítanak neki szobrot! Alapításai Magyarország kulturális fejlődésében korszakot alkotnak. A gróf ősei nagy emberek voltak, de kaptak érte donatiókat is. Ő helyt foglal a nagyok között. Donatio nélkül állított milliós donatiókat a szegényeknek. *Res ipsa loquitur*. Nincs az a dithyrambus stylusom, hogy méltóan jellemezzem.

Hitbizományaival új úton jár. Befogadta az élet tanítását, mely érthetetlennek mondja az *egy* családtag kiváltságolását és vele a család tönkretételét. Visszatér kellő formában a *családi* érzület emeléséhez. Nem ad milliókat egynek, de azt a milliót oda adja családjá 40—60 tagjának. Demokratikus idea, melytől joggal várhatja, hogy a család virágzásnak fog indulni. Különösen, ha lelkiismeretesen azon a nyomon jár, a melyet ő egész életében és végrendeletében előír. Szeressétek a hazát, a családot! takarékoskodjatok, gyűjtsetek reservákat!

A mi különösen örvendetes, ez az, hogy ezeket a tanokat nem valami tudós, scriblifax mondja. Hanem mondja egy hatalmas főúr, és nemcsak mondja, hanem teszi is. Nem lehet tehát azt mondani, hogy ezek az elvek csak holmi skribler álmadozásai. Igaz, hogy azt hallottam, hogy a főuraink társaságában valaki így jellemezte a Pálffy gróf hitbizományait: «Ezek is fidei commissumok!! Az ám — *komisszágok!!* Hisz a hitbizományos úr — az nem úr, nem grandseigneur Pálffynál! Az számadó tisztartó; annak mindenkinek kell fizetni, reservefondra, leányoknak, később

születetteknek, deákoknak, iparosoknak is; neki magának meg jóformán semmi sem marad. Ez nem fidei commissum! Ez komizság!!» Ezzel a felfogással vannak róla némely mai hitbizományi urak. Remélem, solo maradnak!

A magyar jog codificatiója szerves ideákat, a magyar élet nagy intézményeket köszön Pálffy János grófnak. Hitbizományi jogunknak egészséges, új irányt mutat. Hiszem is, hogy a mait meg fogjuk oda változtatni, hogy hitbizományt csak az alapíthat:

a ki a hazának nagy, 10—15 milliós intézményeket ad;

a ki a mai hitbizományi praxis kegyetlen jogát vissza tudja vezetni a családi élet ős törvényére, a szeretetre, és

a ki rendkívüli tőketartalékok gyűjtésére és ezzel helyes gazdálkodásra kényszeríti a hitbizományosokat.

Pálffy János gróf élni fog a magyar jog történetében, mint a ki tetteivel hirdette, hogy a nagy vagyon a haza boldogítására is való, hogy azzal intézményeket kell létesíteni, melyek a szegény népet felemelik.

És most, mint a magyar középosztály tagja, mély hálával bucsút veszek Pálffy János gróf alkotásától. Ő volt az, a ki a haza oltárára 1000 éves fennállása alatt a legnagyobb áldozatot tette le. Áldozott annyit, mint senki más!

Érdekkel várom, megértik-e hatalmas szózatát? Lesz-e nyoma a szegény magyar jog codificatiójában?

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Bevezetés	3
I. A mai hitbizományi jogról	5
II. Hitbizományi állapotainkról	22
III. Pálffy János gróf végrendelete	50

